

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 72
(17560)

2008 чылдың
июль 8,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Чазак Даргазының ажил-албаны

Шолбан КАРА-ООЛ: «ХООЙЛУЖУДУЛГА ПАЛАТАЗЫНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫ АЛБАН- ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТПЭЭН»

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылда Айыткалын дыңнаар Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының каттышкан хуралы бочылдың июль 7-де болур ужурлуг турган. Ук каттышкан хурал болбайн барган, ооң чылдагаанының дугайында тайылбырны Шолбан Кара-оол республиканың чепсектеринин журналистеринге берген. Шолбан Валерьевичинин чугаалааны болза:

— Беш хонук бурунгаар Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының удуртукчуларына бодумнун конститусчу бүрүн эргелеримни күүседирбиле Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүн езугаар Улуг Хуралдың ийи палатазының каттышкан хуралына Чазак Даргазының 2008 чылда Айыткалын кириерин дыңнаткан мен — деп, ол тайылбырының эгезинде дыңнаткан. Ол бүрүн эргезин Чазак Даргазы чыл бүрүде күүседир, аңаа ол чылдың дургузунда күрүнө политиказын илередир ужурлуг. Мен конститусчу бүрүн эргемни күүседиринге белен турдум. Ындыг турбуже, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазы харыы бербейн барган. Чүнү-даа чажыр-бас мен, мында кандыг-даа политиктиг угланышкынның ажил-чорудулга чок дээрзин айтыр апар. Бо дээрже Хоойлужудулга палатазының депутаттарының албан-хүлээлгезин күүсетпейн барганы-дыр. Бо дугайында Василий Оюннун адынга бижээн чагаамда айтыр мен. Айыткалды дыңнаар ийи палатаның каттышкан хуралын чоокку үеде чылдырар дээрзинге бузурелим илереткен мен. Эрткен чылын Айыткалды июль 17-де кылдым, бо чылын оон бичин эрте, июль 7-де, кылырын шийтпирлээн чүве болгай.

Бистер база катап удур-дедир турушкунун байдалынчире бээривистен кончук коргуп тур мен, ындагы чүве болбас дээрзинге бүзүрээр апар. Бистерде, күү-

секчи эрге-чагырга органында, кандыг-даа дыштанылга (каникул) чокка эрге-хүлээлгелеривисти доктаамал күүседир ужурлуг бис. Амгы үеде бистиң мурнувуста шийтпирлээр чугула айтырылгар хөй, оларга кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенири, бюджетте бергелерни алып эртери болгаш өске-даа чүүлдер хамааржыр.

Чазак Даргазының Айыткалын дыңнаар дээн ийи палатаның каттышкан хуралы болбааны хомуданчыг-дыр, ам оон болур хуусаазын дугуржур апар.

Мен маңаа 2008 чылдың бюджетинге өскерилгелер кириер дугайында айтырыгны шийтпирлээринче Хоойлужудулга палатазының депутаттарының кичээни угландырар бодап тур мен. Чоокта чаа болуп эрткен Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының хуралына Хоойлужудулга палатазының хүлээп алганы бюджетке өскерилгелер кириер дугайында хоойлузунун төлөвилелин деткивейн барган болгай. Ол чүл дээрже музейге «Аржаан-2» басы-

рыктан тывылган кончук үнелелиг делегей чергелиг ховар дериг-херекселдерни делгээр, оларны камгалаар дерилгелерни кылыр залды дерининге, «Сүбедей» спорткомплексинин тудуун чедир кылырынга бюджет акшазын хергелелинге чедир Хоойлужудулга палатазының депутаттарының шийтпирлеп бербээни болур. Ылаңгыя музейге «Аржаан-2» басырыктан тывылган үнелиг эдилелдерни делгээр залды дерининге акша-көпеекти четчири-биле бээр эргежок чугула болуп турар. Ол ховар дериг-херекселдерни чон, туристер, аалчылар сонуурган көөр болгай. Тывага туризмни сайзырадырынга ол салдарын чедирер, орулга кирип алыр арганы бээр. Бүгү чоннун сонуурган турары үнелиг чүүлдерни банкыга шыгжап алгаш чыдары кончук таарымча чок, оларны делгээр, камгалап шыгжаар таарымчалыг залды дүрген дерини чугула айтырыг болуп турар. Ынчангаш Хоойлужудулга палатазының депутаттары хоойлу езугаар 2008 чылдың бюджетинге

немелделер кириер айтырыгны дүрген шийтпирлээр негеттинип турар.

Мээң ийи палатаның каттышкан хуралына Айыткалды илеткээр конститусчу эрге-хүлээлгемни күүседиринге шаптыктаашкын болбас дээрзинге идегеп турар мен деп, Чазак Даргазы түнелинде журналистерге чугаалаан.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2008 чылда Айыткалын дыңнаар Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палатазының июль 7-де болур дээн каттышкан хуралының ажилына киржири-биле чедип келген кожуннар, хоорайлар баштынары — Төлээлекчилер хуралдарының даргалары, кожуннар, хоорайлар чагыргаларының даргалары-биле Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол дүүн, июль 7-де, ужурашкан. Улуг Хуралдың ийи палатазының каттышкан хуралы болбайн барганының чыылдагаанын чыылганнарга (журналистерге ышкаш) тайылбырлап берген.

Чазак Даргазы кожуннар чагыргаларының амгы үеде шийтпирлээр ужурлуг чугула сорулгаларына доктаган. Көдээ ажил-агыны хөгжүдеринче, кышка белеткелди хынамчалыг чорударынче кол кичээниги угландырган. Хоорайларның, суурларның, бүдүрүлгелеринин, чурталга коммунал-ажыл-агыларының, ЧЭТ-теринин, котельнаяларның, эмнелге, өөредилге, культура албан черлеринин септелгезин хынамчалыг чорудуп тургаш, август 15-те доозарын, неделя санында кышка белеткелдин айтырыгларын сайгарып чугаалажырын сүмелээн. Ол ышкаш мал чечнеринин белеткелдин организастыг чорударын чугулага көргөн.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Владимир Савиныхтың
тырттырган чуруктары.

ЧАЗАК КЕЖИГҮН- НЕРИНИҢ ХАМААТЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР ГРАФИГИ

«Хамаатыларның чагаа-бижиттерин көөрүнүң дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында болгаш ТР-ниң Чазаның хамаатыларның хуузуна айтырылгар талазы-биле хүлээп алышкынның организастаар дугайында» ТР-ниң Чазаның 2006 чылдың июнь 26-да хүлээп алган №694 доктаалына өскерилгелерни ТР-ниң Чазаның сөөлгү ээлчеглиг хуралына кириген.

Тываның Чазаның Даргазы, ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчылары хамаатыларның хуузуна айтырылгар талазы-биле хүлээп алышкынның график езугаар дараазында адрессте хүлээп ап турар: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100 (Парлалга бажыңы), кабинет №17, тел: 3-20-96, 2-30-98.

Хүлээп алышкын 16.00 шактан эгелээр.

Айның баштайгы пятницазында — ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол.

Айның ийиги пятницазында — ТР-ниң Чазаның Даргазының бирги оралакчылары Шолбан-оол Советович Иргит, Сергей Иннокентьевич Тен.

Айның үшкү пятницазында — ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы Анатолий Партизаноч Дамба-Хуурак.

Айның дөрткү пятницазында — ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы Иван Васильевич Чучев.

ТР-ниң Чазаның Даргазы хүлээп алышкын хунунде турбас таварылгада оон оралакчыларының бирээзи хамаатыларның хуузуна айтырылгар талазы-биле хүлээп алышкынның эрттирер.

Көдээ ишчилер-биле ужуражыр

Россия Федерациязының Күрүнө Думазының депутаты Лариса Шойгу соңгукчуларның чагыгларын күүседип, көдээ ишчилер-биле ужуражырын планнап турар. Бо удаада депутаттың ажилчын ажал-херээ — көдээ ишчилерин берге айтырыгларын шийтпирлеп, ол-ла черге сайгарылганы кылыр. Баштайында Лариса Күжүгетовна республиканың төп кожуну болур Тандыга чедер, дараазында хунерде ол кызыгаар чанында Тес-Хем болгаш Эрзин кожуннарына баарын планнап турар.

Ол ышкаш депутат, республиканың Көдээ ажил-агый яамызының специалистери-биле ужуражыр. Оон мурнунда ол ону соңгаан чоннун амыдырал-чурталгазында кадыкшыл, өөредилгеге, күш-ажыл болгаш социал политикага хамаарышкан айтырыгларны шийтпирлеп турганын сагындырып каалынар.

«Тыва-Онлайн».

Тыва Республиканың Чазаа болгаш Чазаның Даргазы Хертек Амырбитовна Анчима-Токага оон уруу

Анна Салчаковнаның мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип тур.

ҮШ ЧЫЛ: БЫЖЫГ БУТ КЫРЫНДА

РФ-тиң Президентизиниң 2004 чылдың март 9-та «Күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнының тургузуунуң болгаш системазының дугайында» №314 Чарлы, 2005 чылдың март 3-те Ветеринария болгаш фитосанитарлыг хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның дужаалы-биле Тывада федералдыг бо албан тургустунган. Июль 3-те ооң 3 чыл иштинде тургустунуп келген ажылын түңнөп, байырлыг хурал Кызылда Улустуң чогаадылга бажыңының залына эрткен.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле хайгааракчыларга байыр чедирип, ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды В.И. Ендан, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының депутаты Б.Балчый-оол хуралдың ажылын-га киришкенер.

Валентин Иванович ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун байыр чедиришкенин сөстөрүн дамчыткан.

— Силерниң чымыштыг ажылыңар түңнелинде кожазында Моол Республикага, чоокку девискээрлерде өөскүп турган куш гриви бистиң республикавыска нептеревээн. Бо туруп келген үезиниң дургузунда бо албанның чурттуң айыыл чок чоруунга уjur-дузазын үнелеп четпес — деп ында бижээнин сайыт номчуп таныштыргаш, бодунуң өмүнээзинден чыылганнарга байыр чедирип, РФ-тиң Көдээ ажыл-агый яамызының Хүндүлел бижин Тывада РФ-тиң көдээ ажыл-агый хайгааралының федералдыг албанының удуртукчузу Алексей Тарымович Оюнга (чурукта) тывыскаан.

ТР-ниң Улуг Хуралының депутаты Б.Балчый-оол байыр чедирип чүве чугаалааш, Улуг Хуралдың Хүндүлел бижин-биле Оюн-оол Монгуш биле Роман Монгушту шаңнады.

Чоннуң аас чогаалында, а ол дээрге амыдыралдың алыс шын көрүнүү болгай, 3 деп сан дыка улуг уjur-дузалыг. 3 катап кылдыныг катапталгынар, 3 дугаарыга чедир манаар дээш баар болгай бис. Тыва кижиниң назынында 3 хар — ооң бир дугаар өнчү-хө-

зынга, совхозтарга директорлап чораан дээш, республиканың мурнакчы билдингир кижилери мында ажылдап турарын көрдүм.

146 ажылдакчының 101-и дээди эртемниг, ол дээрге 67 хуузу, ийи дээди эртемниг — 8, ортумак тускай эртемниг — 45 (31%), ооң иштинде бот-өөредилге-биле дээди өөредилге черлеринде 16 кижиле өөренип турар.

2005 чылда бо албан тургустунуп турда, 12 килдис турган болза, бо чылдың эгезинде ооң тургузуу өскерилген: суг курлавырлары хайгаараар адыр РФ-тиң Балык тывыжының талазы-биле күрүне комитетинге хамааржыр апарган. Ооң-биле чергелештир, чаа килдистер база ажыттыганын.

3 чылдың дургузунда 61494 хайгаарал хемчеглери чоруттунганының түңнелинде 8412 хажыдышкыннар илерээн.

Кандыг хевирлиг ажылдар чорудар албаныл?

Ветеринария адырында — даштыкы чурттардан РФ-тиң девискээринче кирип сөөртүп турар чүктү, эң ылаңгыя аш-чем аймаан хынаар болгаш кижиге болгаш мал-магана хоралыг болгу дег онза айыылдыг аарыгларны ооң-биле чуртче кирибес. Бо талазы-биле демдегеп каалы — яшур, куш гриви

республикага өршээлдиг болганы бо албанның ачызы бооп чадавас.

Фитосанитария адыры — көдээ ажыл-агыйга аңгылаан девискээрлерге хоралыг курттарны кирибеси болгаш ыңдыг курттар нептерээн черлерни карантинеп, оларны узуткаар. Ыңчангаш республикаже кирип сөөртүп турар үрезин аймаа, ооң шынары, оларны шын чарыг даанын хайгааралга ап турарлар.

Аңгыыр девискээрлеринге хамааржыр объектилерни ажылгаар болгаш камгалаар талазы-биле ажылдап турар адырның ажылдакчылары бо 3 чылдың дургузунда 2383 хоойлужудулга хажыткан чорукту илередип, хоойлудан дашкаар 69,3 муң рубль түңнүг үнелиг кештерни адып турганы дээш, 209,7 муң рубль өртектер черлик дириг амытаннарның эдди

чөпшээрел чок атканы дээш, 90 ок-чемзекти хавырып, ТР-ниң ИХЯ-зынга РФ-тиң КХ езугаар херек оттурары-биле 42 херекти шилчиткен.

Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, республиканың чурттакчы чоннуң чаагай чоруу дээш ажылдап чоруур бо адыр баштайгы базымнарын эки үре-түннелдиг кылганы бо. Оларның мурнуку одуруунда кымнарыл? А.М. Дөңгүр-оол, В.И. Шарбин, Н.К. Балчиймаа, С.Д. Монгуш, С.Д. Сарыглар, А.Б. Маады, С.С. Намзырай, Ч.К. Серен, М.Н. Тюлюш, М.С. Ондар, Л.Л. Ооржак, А.И. Шактар, О.Н. Санчы, О.К. Салчак, И.В. Матвеев, В.Ф. Следзюк, Ю.М. Дамчай, Б.С. Куулар, В.С. Кунгаа, В.Н. Волков олар-дыр.

Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралы бодунуң бүрүн эргелери езугаар күрүнениң айыыл чок чоруун хандыраарындан аңгыда чурттуң экономиказынга дузалап турар. Россияның чурттан дашкаар бараан сөөртүп турарлары бо албанның ачызында делегей рыногунче үнер аргаларны кыска хуусааның иштинде чедип алган. Чурттуң иштиги рыногунда хайгааралда турар барааннарның хайгааралының талазы-биле ажыл чылдан чылче чедимчелиг апар чыдар.

2008 чылда арга-арыг хамаарылгазының хайгааралы база бо албанның харыылаар адыры апарган. Ол дээрге бистиң республикада кончуг улуг девискээр болгаш эгээртинмес өнчү-ле болгай. Сөөлгү чылдарда ол өнчүвүстү үндезин чурттакчылар камнабас, каш-ла борбак чүс акшага мыйыс дужааптар дээш, муң-муң, миллион-миллион рубль өртектер байлаавысты өрттедикеш, дужаапкан мыйызының өрттээнге даштыкы чартык фабрикактар чип олурар өөдежогувус аажок болгай. Бо албан мындыг улуг харыысалгалыг адырны бодунуң эргезинче алганы бойдузувус камгалап алырынга бир улуг эргилдени кылыр дээрзинге бүзүрөп каалы.

— Бис ялалакчы эвес, бис дузалакчы албан-дыр бис. Чонну торгаар дээш эвес, оларның амыдыралы, чаагай чоруу дээш ажылдап турар бис — деп, Тывада Россияның көдээ ажыл-агый хайгааралының талазы-биле федералдыг албанның эргелелиниң удуртукчузу Алексей Тарымович Оюнун сөстөрүн чонга дамчыдыксап, оларның ажыл-ижинге дуза кадары кижиле бүрүзүнүң хамааты үлээлгези, чаагай чоруу деп чугаалаксадым. Ажыл-ижиңерге чедишкениңерни, кадыкшылды күзедим, хайгааракчылар!

Айлаң ДАРЖАА.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты Ш.П.Куиркке тыпсырының дугайында

Тываның чаңчыл болган културазын болгаш уран чүүлүн өөренир болгаш суртаалдаар адырда ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты «Тываның национал оркестри» күрүнениң албан чериниң хөгжүмчү-шинчилекчизи — Шон Патрик Куиркке тыпсыр.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 26 № 134

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Т.Д.Дулушту шаңнаарының дугайында

Култура адырында ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле Кызылдың А.Б.Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң үрер хөгжүм херекселдериниң башкызы — Тимур Дырык-оол-ович Дулушту шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 26 № 135

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле К.Т.Допчун-оолду шаңнаарының дугайында

Чаңчыл болган култураны камгалап арттырар болгаш хөгжүдөр ажыл-херекке салышкыны база республиканың чонунун менди-чаагай болурунга хөй чылдарда ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле «Адыг-Ээрен» хамнарның шажын организациязының даргазы — Кара-оол Тюлюшевич Допчун-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 26 № 136

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле И.О.Бадыргыны шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырында чедип алган чедишкениңерни база хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле «Республиканың наркология диспансери» республиканың күрүнениң кадык камгалал албан чериниң кол эм-

чизи — Ирина Опанасовна Бадыргыны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 26 № 137

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты Л.О.Намчылакка тыпсырының дугайында

Тыва култураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдеринге ачы-хавыязы база улустуң ырыларының күүселдезинде чедип алган чедишкениңерни дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты этнодждактың күүседикчизи — Людмила Окан-ооловна Намчылакка тыпсыр.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 30 № 138

«Тываның аныяктары» солунуң 75 чылы-биле массалыг информация чепсектериниң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Массалыг информация чепсектерин хөгжүдеринге чедип алган чедишкениңерни база хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижин-биле:

Күрүнениң албан чери «Шың» солунуң редакциязының кол редактору — Светлана Сюр-ооловна Монгушту;

«Бүгү-россияның күрүнениң телевидение болгаш радио дамчыдыгаларының компаниязы» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң филиалы Күрүнениң «Тыва» телерадиокомпаниязының корреспондентизи — Карина Кара-ооловна Донгакты шаңнаар.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июнь 30 № 139

«Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты Д.Д.Дажимбага тыпсырының дугайында

Республиканың хамаатыларының хоойлу езугаар эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар ажыл-херекте ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Адвокатура палатазының адвокаты — Данов Данилович Дажимбага тыпсыр.

Кызыл хоорай
2008 чылдың июль 1 № 140

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

Чеди-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннерин немээри-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына депутат мандаттарны хуваарыга киржиринге чөпшээрелдиг, кандидаттар даңзыларын идип үндүргөн политиктиг партияларга, Чеди-Хөл кожуунуң Төлээлекчилер хуралының бодунга, соңгукчуларның чурттап-ажылдап, албан-хаап, өөренип турар черлериниң аайы-биле Чеди-Хөл кожуунуң (шинтипирлеп бадылаар уjurлуг ийи кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының составының кезин немей тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээриниң дугайында дыңнадып тур.

Чеди-Хөл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыг парлаттыг хунунден эгелеп он хонук дургузунда кирир. Саналдарны кирир адреси:

667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, телефону (39422) 2-10-09).

Кызыл кожуунуң девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн бүрүн эргелерин хуусаадан эрте соксатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына депутат мандаттарны хуваарыга киржиринге чөпшээрелдиг, кандидаттар даңзыларын идип үндүргөн политиктиг партияларга, Кызыл кожуунуң Төлээлекчилер хуралының бодунга, соңгукчуларның чурттап-ажылдап, албан-хаап, өөренип турар черлериниң аайы-биле Кызыл кожуунуң (шинтипирлеп бадылаар уjurлуг чангыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының составының кезин немей тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээриниң дугайында дыңнадып тур.

Саналдарны бо дыңнадыг парлаттыг хунунден эгелеп дараазында адреске бир ай дургузунда кирир:

667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, каб. 210, телефону (39422) 2-10-09).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА-КОМИССИЯЗЫ.

реңгилиг, чон аразынга адаар атыг апаар үези, дөрт-даяктаар чаш назыдан 2 буттаар, аас чугаа-зы үнүп келген, чоок кижилеринге күзелин чугаалаптар апарган үези.

Бо албан тургустунуп келген үезинде эрге-хоойлу актылары чаа ажылдап кылдынып, албанның ажылдакчыларын чаа хүлээп ап, олар бо албанның чурттуң хөгжүлдезинге кандыг уjur-дузалыын чонга медегер билиринге чедиргенер. Байырлыг хуралга олургаш, республиканың янзы-бүрү адырларына көскү ажылдап турганнар: Күш-ажыл социал политика яамызының сайыдының оралакчызы Л.Д.Варламова, хөй чылдарда хол бөмбүүнге республика чемпионнарын кижизиткен А.М. Ондар, Иштиги херектер яамызынга, Көдээ ажыл-агый яамы-

Хөөмей чылынга

«АМЫРГА» аас чогаал бөлүү

2008 чылды Тывага «Хөөмей чылы» кылдыр чарлааны — онзагай болуушкун. Шынап-ла, кандыг-даа мергежил, кандыг-даа уран чүүлдүн хевирлери бо сайзыраңгай үеде улам чаа чадаже хөгжүп турар. Тыва улустун онзагай уран талантызынче эртемденнер, эмчилерниң көрүжү калбарган.

Сыгыт-хөөмей — тааланчыг аялга. Амгы үеде ооң кижиниң организмнге эм-дом болур, арыглар шынарлары база илереттинип турарын чон чугаалажып турар.

Владимир Серен-оолдун «Сыгыттын аяны» деп шүлүүнде мындыг одуруглар бар:

Сарыг сыдым астып алган,
Саяк аъттыг эрес эрниң
Сыгыдының аялгасы —
Чылгычының сеткил-хөңнү.

Өске черге чорааш, төрөөн чуртун сактып, мындыг одуруглар төрүттүнген: «Хөгжүм долган Венаның хөөнүнде, хөөмей биле сыгыт четпес, харааданчынын...» (1994 ч.). Тыва кижик чараа-даа чораанда, сыгыт-хөөмейден салдынмас, ону дыңнаксай бээр дээрзи бадыктатынып турар.

Улустун аас чогаалындан тывызктарда сыгыт-хөөмей, хөгжүм херекселдериниң дугайында хөйү-биле ыткан болур:

«Уш алышкының ортуну чечен» (хомус, ооң дылы), «Кадын кыстың кавайы демир» (демир хомус), «Тывызыктың бажы тыртык, тыпкан кижик дөртөн согуур» (хомус), «Кулугурнуң кулаан долгаар, барасканың баарын (бажын) сыйбаар» (бызаанчы, игил), «Хирээлээрге, төнмес эдим, кижилерни өөртүр эдим» (игил).

Кызылдың 9 дугаар школа-гимназиясында национал хөгжүм херекселдеринге улустун ырларын аялгаларын ойнадып, хөгжүм үделгези-биле уругларны ырладып өөредип турар. Чаа сайзыраңгай үеде өзүп олар уругларывыска ону өөредири чугула. «Төөгү билбес төөрээр» дээр болгай, уругларга улустун аас чогаалын, хөгжүмнүг аас чогаалын өөредири, билиндирери, дараазында салгалга дамчыдары — ыдыктыг хүлээлге. Улустун аас чогаалын чүгле бөлүмнериниң звес, школаның өөредилге чылының дургузунда чорудуп турар ажилдарын дамчыштыр уругларны кижизидеринче угландырган. Уругларга немелде билиглер төвү ажиттыган. Амгы үеде ТР-ниң ниити өөредилгезиниң «Улусчу уругларны хоорай школаларына төрөөн дылынга өөредири» деп курлавырда төвү кылдыр база ажилдап турар. Гимназияның улусчу ужур-чаңчылдар төвүнде дуржулгалыг башкылар Зодч Дайна, Светлана Чоодуевна Шулуу-Маадыр, Анна Кыдат-оол-овна Ооржак ажилдап турарлар. А уругларның немелде билиглер төвүн Людмила Васильевна Кунчу удуртуп турар.

1991 чылда 9 дугаар школага уран талантылыг уругларны чыгган «Хамнаарак» («Радость» деп-даа адап турган) танцы, ыры-хөгжүм ансамбли тургустунган турган. Ирина Александровна Айыжының удуртулгазы-биле аңаа хомус болгаш өске-даа тыва хөгжүм херекселдеринге ойнаар уруглар хаара туттунган. Олар Кызылдың 2, 5 дугаар школаларына, Самагалдай, Чыргаланды суурларынче үнүшкүннерни кылып турган.

Борис Чолдак-Хунаевич Монгуш школаның «Амырга» бөлүүн бо хүннерде удуртуп турар. Ол бодунуң өгбелериниң болгаш кады төрөөннериниң дугайында

мынчаар сактыр болду: «Ада-иемниң уруглары шупту 12 бис. Оларның аразындан чеди оол, беш кыс чүве. Оол уруглар шупту сыгыттыр, хөөмейлээр, ырлаар болган. Колдуу-ла ачамның талазындан эр улус мындыг талантылыг чораан. Авам база дошпулуурга чөмбүлдөйлеп ойнаар кижик. Ачамның ачазы Дакпай кырган-ачамны, Метпеккей-даа, Гимнастаар-даа дээр чүве, дыка сактыр мен. Ону Кечил башкы деп-даа турар, шыырак хелиң чораан. Аът кырынга олурупканда, янзы-бүрү шим-чээшкннер кылып, сыгыртып чоруур. Солун чүве — ном-тарина номчаанда, хөмейлеп ора, күүседир. Дыңнаарга, муңгаранчыг уяранчыг, тааланчыг боор чүве. Оон аңгыда ачам Аска-Серге деп шолалаар турган. Ол хөөмей-сыгытты, каргырааның шупту хевирлерин арыг күүседир чораан. Ырлаары мырынай аттыг. Улуг угбам Зоя Чолдак-Хунаевна бичизинде хой кадарып чорааш, хөлчок сыгырты берген мен дээр. Ачам ону билип каапкан, хоруп каапкан кижик бо».

1995-1996 өөредилге чылында Тыва Республиканың Улустун хөөмейжизи Хунаштаар-оол Сүрүң-оолович Ооржак школаның уруглары-биле база ажилдап, уругларның сыгыт-хөөмейге сундулуун тодарадып, хөөмей-сыгытты күүседириниң чажыттарын дамчыткан.

1996 чылдан эгелеп, «Амырга» хөгжүмнүг аас чогаал бөлүү тургустунган. 1998 чылга чедир онзагай уран талантылыг удуртукчулар — хөгжүм башкызы Полина Донгаковна Кенден, хөөмей-сыгыт башкызы Игорь Михайлович Көшкендей аңгы-аңгы класстардан сонугалдыг үжөн ажыг оолдар, уругларны чыгып, ажылын чоруткан. Тыва чонун эртинези болур хөөмей-сыгытты өөредип, хөгжүм херекселдери-биле чаа бөлүктүн уругларын таныштырган. 1998 чылда-ла ажылының дүжүдүн ап эгелзэн. Сибириниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн уругларның Бүгү-россия чергелиг IV «Родник» фестивалына киришкеш, оон дипломантызы (Саки хоорай), 2001 чылда лауреады болган. Бо болуушкун уругларны улам хей-аът кириген.

А 1998 чылдың сентябрь айда уругларның «Океан» дыштанылга төвүнүн 15 чыл болган юбилейинге тураскааткан «Россияның хаяазы» Бүгү-россияның уругларның V фестивалының лауреады, а 2000 чылда дипломантызы болган. Бө-

лүктүн солистери 9 «е» класстың өөреникчизи Шижээ Эртине «Улустун ырызы» номинацияның лауреады, а 10 «а» класстың өөреникчизи Аян Ширижик I чергениң дипломантызы, 9 «е» класстың өөреникчизи Орлан Монгуш II чергениң дипломантызы болган.

«Амырга» бөлүү, гимназияда эрттирип турар байырлалдар, журажылгалардан аңгыда, хоо-

лаар болза, «угжук-тур» дээш адыжын дүрбүгүлээр. Ону эскерип турарга, кезээде бир-ле ыры ырлаан, аялгалаан турар.

2001 чылдың ноябрь айдан эгелеп школаның «Амырга» фольклор бөлүүн Борис Чолдак-Хунаевич база Чечек Дажыевна Монгуштарның уран талантылыг өгбүлөзи бөлүктүн баштайгы чедишкннерин уламчылап, сай-

«Игилге ойнаар талантылыг уруглар ховар. Чүге дизе игилдин хылдарын басып ойнавас, ийи хыл иелээ эткен турар. Ону күүседикчи ийи чн бээр кылдыр ойнаар ужурулуг. Чүге дизе ону дыңнап ойнаар. Аргалары эңмежок: суйбаар, согуй хап ойнаар, шеле тыртып хагар, тускай ритм-биле ойнаар дээш оон-даа өске. Игилге шору ойнаар, уг-шин билип турар уруглардан 8 «д» класстың өөреникчилери Балчын Мөңге-Байыр, Отсур Отчутай, доозукчу Айдың Саны-Хоо оларны адап болур мен» — деп, башкы чугаалаар. Оозун бодаарга, хөгжүм үделгезин уругларга өөредип алыры нарын, хөй це негеттинер ажыл.

рай, кожуун, республика, регион чергелиг хөй-ниитиниң ажыл-херзэнге, мөөрейлерге кирип турар.

Полина Донгаковна Кенден — бодунуң мергежилин дыка эки билер болгаш ажылынга бердинген башкы. Ол эртем езузу-биле тыва хөгжүм херекселдериниң дугайында шинчилел ажылын бижи эгелзэн турган. Игорь Михайлович Көшкендей Тываның база бир ат-сурагылыг артистериниң бирээзи болу бээр дээр школаның идегелин ол амгы хүнде бедик мергежилдиг хөгжүмчү, ыраажы бооп бадыткаанынга өөрүп чоруур бис.

1996 чылдан эгелеп «Амырга» бөлүүнүн 1-ги, 2-ги, 3-кү салгалдары доозуп үнгенер. Шижээ Эртине, 9 «е» класс (доозукчу 1) — 1998-1999 өөредилге чылында; Ширижик Аян (11 «г», доозукчу 2); Дензин Шолбаана (11 «а», солизи, доозукчу 2) — 1999-2000 өөредилге чылында; Эникпен Белек (11 «е», доозукчу 3), Монгуш Орлан (11 «е», доозукчу 3), Сарыглар Эрик (9 «б», доозукчу 3) — 2000-2001 өөредилге чылында доосканнар. Оларның аразындан Шолбаана Дензин (10 «а») онзагай үнүг солист. Оон дунмазы Дензин Шораана база угбазындан чыда калбас ырлаар, «Амырга» бөлүүнүн чедиги доозукчузу.

Аян Ширижиктин тыва дылының башкызы турган мен. Аян дыка-ла чазык сеткилдиг, сонуграк, баштак кижик чүве. Чогаалдар номчул турда, улустун кожамыктары, ырлары таваржып кээр болза, ушта бижип ап чыдар. Мону ыр-

дизи дээш тускай шаңналды алган. 2003 чылдың ноябрь айда «Амырга» бөлүү Абакан хоорайга Бүгү-россия чергелиг «Час-Ханат» деп мөөрей-фестивалына Гран-при бедик атты чаалап алган. 2004 чылда Бүгү-россия чергелиг «Үстүү-Хүрээ» дириг хөгжүм фестивалына Чадаана хоорайга киришкен. 2006 чылда «Хөөмей-2006» республика мөөрейиниң II чергениң лауреады болган. Ол мөөрейни Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, ТР-ниң Улустун хөөмейжизи, аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалының (Москва, 1957 ч.) алдын медалының эдилекчизи Максим Дакпайның 85 харлаанынга тураскааткан. Шак ол мөөрей бистиң уругларывыстың хей-адын көдүрүп, сонугалын оон-даа күштелдирген. Ол ховар дээр талантылыг чаңгыс чер чуртуувустун дугайында сактып, солун мөөрейни Чөөн-Хемчик кожуунун Ийме суурга организа-тап эрттирген.

Борис Чолдак-Хунаевич Монгуш 10-16 харлыг уругларга «Хөөмей» деп өөредилге программаны, уругларның өгбелерден дамчып келген онзагай хөгжүмүн утпайн, дараазында салгалдар билип чоруур кылдыр, күүседип чоруур кылдыр өөредип каар сорулга-биле тургускан.

Хөөмейде хөгжүм үделгези онза черни ээлеп турар. Чечек Дажыевна Монгуш тыва хөгжүм херекселдери-биле таныштырып, аңаа ойнап өөредип, оон чажыттарын уругларга билиндирип турар. Хөй санныг уругларны хаара тудары-биле «Тыва хөгжүм херекселдеринге өөренири» деп үш чылдын өөредилге программасын тургускаш, улуг болгаш ортумак класстардан 2 хөгжүм ансамблин чыып удурткан. Чанзы, бызаанчы, чадаган, дошпулуур, игил-биле сыгыт-хөөмей, каргырааны, улустун ырларын, кожамыктарын канчаар үдеп болурун уругларга таныштырып өөреткен. Ол ышкаш бөлүктөп алгаш ансамбль, оркестриниң тургустунуп кээриниң кол негелделерин уругларга өөреткен.

«Игилге ойнаар талантылыг уруглар ховар. Чүге дизе игилдин хылдарын басып ойнавас, ийи хыл иелээ эткен турар. Ону күүседикчи ийи чн бээр кылдыр ойнаар ужурулуг. Чүге дизе ону дыңнап ойнаар. Аргалары эңмежок: суйбаар, согуй хап ойнаар, шеле тыртып хагар, тускай ритм-биле ойнаар дээш, оон-даа өске. Игилге шору ойнаар, уг-шин билип турар уруглардан 8 «д» класстың өөреникчилери Балчын Мөңге-Байыр, Отсур Отчутай, доозукчу Айдың Саны-Хоо оларны адап болур мен» — деп, башкы чугаалаар. Оозун бодаарга, хөгжүм үделгезин уругларга өөредип алыры нарын, хөй це негеттинер ажыл.

Тыва улустун аас чогаалының хөгжүмнүг хевирин школага өөредирге уруглар кончуг улуг сонугал-биле хүлээп ап турар. Олар улустун ырларын, кожамыктарын күүседип, тоолдарын ыдып, национал чоргааралы көдүрлүп, тыва культураны үнелеп билер кылдыр кижизиттинип турар. Школага кандыг-даа байырлал болганда, кандыг-даа аалчы келгенде, «Амырга» бөлүү киришкен турар.

Чечек САРЫГЛАР,
Кызылдың 9 дугаар гимназияның езу-чаңчылдар төвүнүн методизи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республикага чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң ажил-чорудулгазы болгаш ону тургузарына таарымчалыг байдалды тургузарының дугайында

2008 чылдың май 28 №311 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хамаатыларының чурттаарына таарымчалыг байдалды, чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң ажил-чорудулгазы болгаш ону тургузарына таарымчалыг байдалды Тыва Республиканың девискээринге тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республикага чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелерин күрүнөдөн деткир хемчеглерни бээриниң чурумунун дугайында коштунган Дүрүмү бадылаар.

2. Хөй каът бажыңнарлыг муниципалдыг тургузгарларның чагыргаларына, Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелге;

- чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң ажил-чорудулгазы болгаш тус черлерге ону тургузар талазы-биле консультациялыг дузаны чедирер, ооң иштинде Тыва Республиканың чурттакчы чонунга «изиг» телефон шугумунун талазы-биле;

- чурттаар оран-сава ээлериниң ажил-чорудулгазы болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле хамаатыларның делеглеринге, телефон шугумунун «изиг» дугаарларының дугайында болгаш муниципалдыг тургузгарларның чагыргаларының, Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелдин ажилдаар чурумун болгаш турар чериниң дугайында республиканың чурттакчы чонунга дыңадыр;

- чурттаар оран-сава ээлериниң ажил-

чорудулгазын республиканың чурттакчы чонунун ортузунга нептередир болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле информация-методиктиг материалдарны ажилдап кылыр;

- Тыва Республиканың девискээринде чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң ажил-чорудулгазын болгаш тургузарының талазы-биле эң дээрэ практиканы суртаалдаарын боттандыра болгаш сонургалдыг кижилерниң шуптузунга хостуг кирерин чөпшээрээр;

- чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелериниң ажил-чорудулгазын болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле чурттаар оран-сава эштежилгелерин тургузар күселдиг, чуртталга тудугларының ээleri-биле семинарларны, «төгерик столдарны» эрттирер.

- чурттаар оран-сава эштежилгелериниң ажил-чорудулгазын болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле информациялыг дыңадыгларны массалыг информация чепсектеринге парлаар.

3. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүүлдези дээр контролду Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызына дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың май 28-те №311 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республикага чурттаар оран-сава ээлериниң эштежилгелерин күрүнөдөн деткир хемчеглерни бээриниң чурумунун дугайында ДҮРҮМ

I. Ниити чүүлдер

1. Амгы Дүрүм чурттаар оран-сава ээлерин (моон сонгаар-ЧОСЭ) күрүнөдөн деткиринге байдалды тургузар болгаш чурумун таарыштырар, а база ЧОСЭ-ни тургузар күзелдиг кижилерни деткир.

2. Тыва Республикага ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазына болгаш тургузарына методиктиг, организастыг болгаш экономиктиг деткимчени муниципалдыг тургузгарларның чагыргалары болгаш Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел чедирер.

II. Информация-методиктиг деткимче хемчеглерин бээриниң чуруму

2.1. ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазының болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле Тыва Республиканың чурттакчыларына информация-методиктиг дузаны халаска бээр.

2.2. Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелдин албан езунунун сайтында (www.tpvvg(a)mai.ru) ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазының болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле телефон шугумунун «изиг» номерин салган.

2.3. ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазының болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле информация-методиктиг материалдарны Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел болгаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгарларның чагыргалары бээр.

2.4. Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел;

- массалыг информация чепсектеринге ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазының таарымчалыг арга-дуржулгазының дугайында информацияны болгаш реклама роликтерин салыр;

- Тыва Республиканың кадрларның мергежилин бедидер институт-биле кады «Тыва Республиканың коммунал инфраструктуразының объектилерин чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программаның акша-хөрөңгизинден ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазы болгаш ону тургузарының айтырыгларының талазы-биле өөредилге курстарын организастаар.

2.5. ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазын болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле курстарга өөренир кижилер;

- ЧОСЭ-ни тургузуп турар кижилер;

- Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгарларның девискээринде турар, ЧОСЭ-ниң кежигүннери болур кижилер;

- чурттаар оран-саваның эштежилгезиниң эргелеп-башкаарын таварыштыр эргелеп-башкаар арганы шилириниң дугайында ниити хуралдың шийтпиринге киришкен хөй каът чуртталга бажыңнарының

ээлери (азы ооң төлээлери);

- ЧОСЭ-ге күш-ажыл керээзиниң талазы-биле ажилдап турар кижилер.

2.6. Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелче чоруткан бижимел билдиришкиннге үндезилеп, ЧОСЭ-ниң ажил-чорудулгазының болгаш тургузарының айтырыгларының талазы-биле өөредилге хевиринге күрүнө деткимчезин көргүзөр.

2.7. Өөредилге хевиринге күрүнө деткимчезин алдырының чагыгларын коллективтиг база хуузуна бооп болур.

III. Организастыг хемчеглериниң деткимчезин бээриниң чуруму

3.1. Муниципалдыг тургузгарларның чагыргаларына, Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый агентилелинче чоруткан бижимел билдиришкиннге үндезилеп, Тыва Республиканың девискээринде ЧОСЭ-ниң септелгезинге болгаш ону ажаап-тудар талазы-биле ачы-дузаны чедирер болгаш ажилдарның даңзын, хөй каът бажыңнарның ниити өнчүзүнүн техниктиг байдалына болгаш составын тодарадырына деткимчени көргүзөр. Билдиришкинни чорударының хуңунга чедир бир айдан орай эвес ЧОСЭ-ге берген, юридиктиг албан чериниң чаңгыс аай күрүнө даңзындан ушта бижилгени билдиришкинге албан кожуп каар.

3.2. ЧОСЭ-ни тургузар күзелдиг, хөй каът чуртталга бажыңнарында чурттап турар ээлериниң ниити хуралдарын эрттиреринге болгаш организастаарына деткимчени көргүзөр;

а) хөй каът бажыңнарның ниити өнчүзүнге, хөй каът бажыңнар тудугларының ээлериниң үлүүнүн санажылгазына дузаны чедирер;

б) ниити хуралды эрттирер оран-саваны бээринге дузаны чедирер;

в) ниити хурал эрттиреринге эргежок чугула документилерниң хевирлерин халаска бээр;

3.3. Муниципалдыг тургузгарларның чагыргаларына болгаш Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилелче чоруткан билдиришкинге үндезилеп, амгы Дүрүмнүн 3.2 пунктунга, ооң адаанда а.б. пункттарында айыттыган хемчеглерге үндезилеп чедирер.

IV. Экономиктиг хемчеглериниң деткимчезин бээриниң чуруму

4.1. Бюджет акша-хөрөңгизинден коммунал курлавырларының учедунда бажыңнарның ниити приборларын хандыраарына деткимчени республика девискээринде ажилдап турар шупту ЧОСЭ бээр эргелиг.

4.2. Коммунал курлавырларының учедунда ниити бажыңнарны приборлар-биле хандыраар талазы-биле хемчеглерни күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр, муниципалдыг тургузгарларның чагыргала-

рынче чоруткан билдиришкинге үндезилеп боттандыраар.

Коммунал курлавырларының учедун приборлар-биле хандыраар билдиришкинге, билдиришкинни чоруткан хуңундан бир айдан орай эвес ЧОСЭ-ге берген, юридиктиг албан чериниң чаңгыс аай күрүнө даңзындан ушта бижилдиге болгаш ЧОСЭ-ниң күрүнө бурткелиниң дугайында херчилелди албан кошкан турар.

4.3. ЧОСЭ-ниң ээлериниң акша-хөрөңгизинден капитал септелгенин дөзевилел өртээниң 5 хуузуна эвээш эвести, чуртталга фондузунун капитал септелгезин чорударының акшаландырышының кириер, ЧОСЭ-ниң эргелеп-башкарып турар чуртталга фондузунга чурттакчыларның чурттаарына айыыл чок болгаш чаагайыттыган байдалды тургузарына Фондунун акша-хөрөңгизинден саң-хөө деткимчезин бээриниң база бир негелдези болур.

4.4. ЧОСЭ-ге хамааржыр хөй каът бажыңнарның чер участоктарын тургузарын, хөй каът бажыңнарның техниктиг документациязын долдурар талазы-биле комплекстиг ажилдарны организастаарын болгаш

Тыва Республиканың республика ужур-дузалыг бойдустан күрүнө заказниктериниң дугайында дүрүмнерни бадылаарының дугайында

2008 чылдың май 28 №336 Кызыл хоорай

1995 чылдың март 14-те «Бойдустан онзагай камгалалдыг девискээрлериниң дугайында» №33 Федералдыг хоойлуга, Тыва Республиканың 1996 чылдың декабрь 9-та «Тыва Республикада бойдустан онзагай камгалалдыг девискээрлериниң дугайында» №645 Хоойлузунга дүүштүр, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың республика ужур-дузалыг «Аянгагының», «Балгазының», «Дерзигиниң», «Дүргениниң», «Каактың», «Ондумнуң», «Сүт-Хөлдүн», «Тайганың», «Тапсының», «Үш-Белдирниң», «Хүттүн», «Чаа-Хөлдүн», «Чагытайның», «Шаанның», «Шеминиң», «Эрбектин» бойдустан күрүнө заказниктериниң дугайында коштунган дүрүмнерни бадылаар.

Тыва Республиканың республика бюджетиниң төлөвилелин болгаш планнаашкын үезинде болгаш ээлчеглиг саң-хөө чылында медицинаның албан камгаладылгазының республика фондузунун бюджетиниң төлөвилелин тургузарының чурумунун дугайында

2008 чылдың май 31 №341 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Бюджет кодекзиниң 184 болгаш 169 чүүлдеринге дүүштүр, а ол ышкаш Тыва Республиканың республика бюджетиниң төлөвилелин болгаш планнаашкын үезинде болгаш ээлчеглиг саң-хөө чылында медицинаның албан камгаладылгазының республика фондузунун бюджетиниң төлөвилелин ажилдап кылыр талазы-биле ажилдарны шынарлыг болгаш өй-шаанда чорударын хандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың республика бюджетиниң төлөвилелин болгаш планнаашкын үезинде болгаш ээлчеглиг саң-хөө чылында медицинаның албан камгаладылгазының республика фондузунун бюджетиниң төлөвилелин тургузарының Дүрүмү бадылаар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызына Тыва Республиканың республика бюджетиниң төлөвилелин болгаш планнаашкын үезинде болгаш ээлчеглиг саң-хөө чылында медицинаның албан камгаладылгазының республика фондузунун бюджетиниң төлөвилелин тургузарының талазы-биле

чорударын, күштүг болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр боттандыраар.

4.5. Хөй каът бажыңнарның даштыкы четкилерин муниципалдыг өнчүже хүлээп алырда, күштүг болуп турар хоойлужудулганың чурумунга дүүштүр ЧОСЭ-ниң бот-идепкейиниң талазы-биле боттандыраар.

4.6. Хөй каът бажыңнарның ниити өнчүзүнүн чамдык кезээниң капитал септелгезинге субсидияны бээрин Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың октябрь 3-те «Озал-ондактыг чуртталга фондузундан хамаатыларны көжүрери болгаш хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарының капитал септелгезин чорударына, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгарларынга субсидияны хуваарының дугайында болгаш республика бюджетиниң акша-хөрөңгизинден озал-ондактыг чуртталга фондузундан хамаатыларны көжүрери болгаш хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезин чорударына, Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгарларынга субсидияны бээриниң Чурумун бадылаар дугайында» №916 доктаалында айыткан чурумун болгаш негелдеге дүүштүр бээр.

2. Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызы дириг амытаннар объектилерин болгаш үнүштер аймаан камгалаарын хандыраар, а база амгы доктаалдың 1-ги пунктузунга айыттыган, бойдустан күрүнө заказниктериниң девискээрлеринге онзагай чурумун сагыыры дээр контролду күштелдирер.

3. Бо доктаалдың күүүлдези дээр контролду Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

4. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ажылдарны организастаарын Дүрүм езугаар чыл санында боттандыраар.

3. Бюджет планнаашкынының субъектилеринге:

планнаашкын үезинде болгаш ээлчеглиг саң-хөө чылында Тыва Республиканың республика бюджетиниң төлөвилелин тургузарының хуусааларын күүседирин Дүрүм езугаар хандыраар;

боттарының эрге-хоойлу нормативтиг актыларын бо доктаал езугаар аайлаар.

4. Тыва Республиканың перспективтиг саң-хөө планын ажилдап кылырының дугайында Дүрүмнерни бадылаарының дугайында» 2007 чылдың октябрь 18-те №1148 доктаалы;

Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың перспективтиг саң-хөө планын тургузарының, бадылаарының, шинчилээриниң болгаш эдериниң чурумунун дугайында» 2007 чылдың февраль 2-де №189 доктаалын күш чок деп санаар.

5. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хуңундан эгелээш күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының болгаш ооң тургузуунун дугайында Дүрүмге өскерилгелер кириер дугайында

2008 чылдың июнь 6 №350 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органның эргелерин сайзырадыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 14-те №599 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Дүрүмге:

а) 5 пунктунун «Бүрүн эргелер» II деп кезээнге

5.6. пунктунун 4 дугаар абзазын ап кааптар;

5.7. пунктуга дараазында уткалыг абзацты немээр:

«Кадык камгалал адырында тургускан медицина ачы-дузанын чедирип турарының шынары федералдыг стандарттарга дүжүп турарының хыналдазын чорудары (бедик технологтуг эмчи дузазындан аңгыда, а ол ышкаш кадык камгаладың федералдыг организацияларында чедирип турар эмчи дузазындан өске);»;

5.9. пунктуну дараазында уткалыг абзацты немээр:

- «күрүнө керээзиниң эм-таң хандырылганын күрүнө чагыын таратканының түңнелдериниң талазы-биле түңнелдер;

- күрүнө чагыы-биле саттыган эм-таң-биле чурттакчы чонну хандыраарын организастаары;

- кеш венерологтуг, туберкулезка удур, наркологтуг диспансерлерге болгаш өске тускай эмнелге албан черлеринге (Россия Федерациязының чазаның бадылааны даңзыда кирип турар федералдыг тускай эмнелге черлеринден аңгыда);

хамаатыларның тодаргай категорияларына Тыва Республиканың хоойлужудулгазында көрдүнгөн эмчи дузазының чедирерин организастаар;

- тускай санитар-авиация дүрген эмчи дузазы чедирерин организастаар;

- Тыва Республиканың кадык камгалал муниципалдыг ситемазының болгаш күрү-

нениң организацияларын донор хан болгаш оон компонентилери-биле хандыраарын организаастаар;

-ажыл-чорудулганың дараазында хевирлеринге лицензия типсыры;

а) кадык камгалалдың хуу болгаш муниципалдыг системаларының организацияларынга медицина ажыл-чорудулгазы;

б) фармацевтиг ажыл-чорудулгага;

в) психотроптук болгаш наркотиктиг бүдүмелдер-биле харылзаалыг ажыл-чорудулга;

5.10. пунктуу дараазында уткалыг абзац-биле немээр:

«ажылдавайн турар чурттакчы чонуну медицина камгаладылганын организаастаар»;

5.2.6. пунктуу немээр: «5.2.6. девискээр эртем-техниктиг болгаш инновациялыг программаларны болгаш кадык камгалалдың төлөвилелдерин ажылдап кылыр болгаш оларны боттандыраар хемчеглерге киржир»;

III эгениң «Ажыл-чорудулганын организаастаары» 10 пунктуунда:

10.3. пунктуунда «эргезинде организацияларны» деп сөстөрүн а кааптар;

10.9., 10.10. пунктулар-биле немээр:

Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң паш аарындан аарып турарының болгаш 2008-2009 чылдарда ону кудуладыр болгаш доктаадыр талазы-биле дарый хемчеглериниң дугайында

2008 чылдың июнь 6 №355 Кызыл хоорай

2007 чылда болгаш 2008 чылдың бирги кварталында паш аары-биле аарыыр чорукту кудуладыр болгаш доктаадыр сорулга-биле республиканың Чазаа ийи доктаалды хүлээп алган, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы болгаш кожууннарның чагыргалары 27 коллегия хуралдарын эрттирген. ТР-ниң Кадык камгалал яамызының чанында социал чергелиг аарыглар-биле демисел талазы-биле штаб тургустунган. ТР-ниң кадык камгалал органнары аныяктар аразында кадык амыдыралды суртаалдаан акцияларны, өөредилге черлеринде болгаш школаларда кичээлдерни эрттирп турар. Аныяктар-биле ажилдаар талазы-биле эки турачыларны айыткан сорулга-биле белеткээн.

Аарыг кижилерни илередири-биле Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Өвүр, Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик кожууннарга 48966 кижини хаара тудуп шинчилээн түнелинде паш аарындан аарыг 79 кижии илерээн.

Оон-биле чергелештир республиканың чурттакчы чонунуң аразында аарыгның халдавыры неперээр талазы-биле байдал берге бооп арттышаан. 2007 чылда аарыгның өзүлдэи 8,9 хуу 100 муң кижиге онааштыр 392,2 көргүзүлгү бооп, Россия Федерациязының болгаш Сибирь федералдыг округтуң көргүзүлгүлеринден 6,2 болгаш 3,6 катап улуг болган.

Эң ылаңгыя берге байдал Кызыл хоорайда, Ак-Довурак хоорайда, Барыын-Хемчик кожуунда, Таңды, Бин-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем кожууннарда туруп турар. Ында аарыыр чоруктуң көргүзүлгүлери республикада ортумак хемчээлди 1,7 катап ажып турар.

Паш аары-биле колдуунда 17 хардан 30 харга чедир ажилдавайн турар хамаатыларның аразында бүрүткеттинип турар. 14 харга чедир уругларның аразында 100 муң кижиге онааштыр 21,3, ол Россияда ортумак көргүзүлгү 5,8 катап ажып турар (2006 чылда – 15,5). Сааттыг херэеженнерниң даңзызынга турбайн турган херэеженнерден 6 төрүмелинден паш аарыг чаштар төрүттүнген.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлериниң сургуулдарының аразында паш аарындан аарыыр чорук бедик деңгелде бооп арттышаан, 2007 чылда 57 таварылга, 2006 чылда 39 таварылга бүрүткеттинген.

2008 чылдың бирги кварталында Чаа-Хөл, Каа-Хем, Бин-Хем, Кызыл, Бай-Тайга кожууннарда болгаш Кызыл хоорайда паш аарындан аарыыр чоруктуң өзүлдэиниң көргүзүлгүлери эрткен чылдың бо үезинге деңгээрге 2,2 катап өскөн.

Паш аарындан аараан херэежен кижилерни 6 дугаар аараан таварылга бүрүзү сааттыг болганы-биле дакпырлажып турар. Аараан кижилерниң чүгле улдуң кезин (25 хуузу) эмчиге кээп турар. Истелгени чорудуп көөрге, 64,7 хуузуна эр-херэежен чоруктан халдаан таварылгалар бооп турар, а 35 хууда—каттышкан кижилери илерет-

«10.9. РФ-тиң күш-ажыл кодекзиниң 278 чүүлүнүн 2 пунктуу эзугаар албан-дужаалдардан хостаар, томуйлаар болгаш албан-дужаалга кижилерни шилирин чорудар:

а) күрүнениң кадык камгалал албан черлеринге;

б) муниципалдыг кадык камгалал албан черлеринге – муниципалдыг кадык камгалал албан чериниң удуртукчузунуң албан-дужаалындан тус чер бот-башкарылганының органнарының удуртукчуларының чөпшээржилгези эзугаар хостаар азы ол албан-дужаалга томуйлаар;

в) эмчи кадрларын белеткээр болгаш эде белеткеп турар албан черлериниң;

10.10. Яамының эргезинде турар күрүнениң унитарлыг албан черлериниң удуртукчуларының кандидатураларын томуйлаарынга таныштыраар»;

2) Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының тургузуун чаа эдилгелиг редакциязы-биле парлаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

тинмээн болгаш шинчилеттинмээн.

Республиканың девискээринге эр-херэежен чоруктан халдаар аарыгларны моон сонгаар тарадыр болгаш тывылдыраар чорукту болдурбас сорулга-биле болгаш чурттакчы чонунуң аразында паш аарындан аарыыр чорукту кудуладыр болгаш доктаадыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды А.Д.Ооржактың Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң паш аары-биле аараанының болгаш 2008-2009 чылдарда ону кудуладырының болгаш доктаадырының талазы-биле дарый кылып чорудар хемчеглериниң дугайында медээзин өөренип көөр.

2. 2008-2009 чылдарда Тыва Республикага паш аарындан аарыыр чорукту доктаадыр болгаш кудуладыр талазы-биле дарый кылып чорудар хемчеглериниң планын бадылаар.

3. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызынга:

- эр-херэежен чоруктан дамчыыр халдавырлыг аарыглардан аарыыр чоруктуң ай санында мониторингизин чорудар;

- адырга сорулгалыг «2008-2009 чылдарда Тыва Республикага эр-херэежен чоруктан дамчыыр аарыгларның эпидемиологтуг байдалын экижидер» программаны ажилдап кылыр;

- эр-херэежен чоруктан дамчыыр аарыгларның эпидемиологтуг байдалы куду деңгелде турар муниципалдыг албан черлериниң удуртукчулары-биле кады кылып чоруктан хемчеглериниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның онза байдалдар болгаш өрт айыыл чок чорунуң чок кылыр болгаш болдурбас комиссиязының санитар-эпидемиологияга удур биче комиссиязының хуралында ай санында медээни бээр.

4. Муниципалдыг кожууннарның болгаш муниципалдыг хоорай округтарының удуртукчулары чурттакчы чонну паш аарынынга шинчилээр талазы-биле хемчеглериниң планын ажилдап кылыр болгаш бадылаар.

5. Россияның хереглекчилер хайгааралының Тыва Республикада эргелелинге (Ооржак):

-паш аараан кижилерни илередири-биле декретээр кижилерниң эмчи шинчилгезин чорудар болгаш организаастаарын хынаар;

- каттышкан кижилерин илередир сорулга-биле эр-херэежен чоруктан дамчыыр аарыгларның дөстөрүн илередир.

6. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы эр-херэежен чоруктан халдаар аарыгларның дугайында, ону болдурбас аргалары болгаш профилактиказының дугайында долу болгаш билдингир информацияны бээрин хандыраары.

7. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

148 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2008 чылда Тыва Республикага уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш ажылга хаара тударын организаастаар талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар.

2. 2008 чылдың кадыкшыл быжыглаар кампаниязын «Өг-бүле чылы» деп кыйгы-биле чорудар.

3. 2008 чылда Тыва Республикада уругларның дыштанылга, кадыкшыл быжыглаар болгаш ажылга хаара тудар республика даңзызынче кирип турар лагерьлериниң уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшыл быжыглаар хуусаазын 21 хонук деп;

2008 чылда Тыва Республикада уругларның дыштанылга, кадыкшыл быжыглаар болгаш ажылга хаара тудар республика реестринче кирип турар лагерьлериниң уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшыл быжыглаар бир хуусааның путевказының ортумак өртээ:

- хоорай даштында стационар лагерьге бир уругга хонукта 398 рубль деп санааш, 8358 рубль;

- майгыннарлыг лагерьге бир уругга хонукта 318,82 рубль деп санааш, 5739 рубль;

- хүндүскү лагерьлерге уругларның хүнде чиир чеми 75,18 рубль болгаш бир уругга чарыгдал хүнде 119,68 рубль деп санааш, 2154 рубль деп доктаадыр.

4. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамызы:

- күрүнениң кичээнгеин негеп турар өскүс уруглар, ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар, хайгаарал чок уруглар, тояп чоруур уруглар, яды болгаш чедимчези багай өг-бүлелерден уруглар, ажыл чок хамаатыларның уругларын, назы четпээннер-биле ажилдаар инспекторнуң учедунда турар уругларны түр када ажилдарже хаара тудар, дыштаныр, кадыкшылын быжыглаар талазы-биле хемчеглерже хаара тударын организаастаар;

-культура-өөредилгиг, кижизидилгелдиг программаларны ажилдап кылып тургаш, патриоттуг, чараш аажы-чаңга кижизидеринге болгаш кадык амыдыралды, дыштанылганы, кадыкшыл быжыглаарын болгаш уругларны ажылга хаара тударының айтырыгларын боттандыраарыга угланган кылдыр кылыр;

-дыштанылга болгаш кадыкшыл быжыглаар уруглар албан черлеринде турар уругларның психологтуг дуза болгаш деткимчел алырын хандыраар;

-Өг-бүле чылынга тураскааткан уругларга болгаш ада-мелерге лагерьниң шугуму-биле хемчеглерни эрттирер;

-Тус чер бот-башкарылганының, Тыва Республиканың чазааның Даргазының, Россия Федерациязының Президентизиниң шаңналдарын алыр талазы-биле салым-чаяанныг уругларны деткир программаларны боттандыраарын уламчылаар.

5. Тыва Республиканың культура болгаш информация политиказы яамызы, Тыва Республиканың күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилели:

өөредилге, социал албан черлеринге дыштанылга үезинде уруглар-биле ажилдарны организаастаарыга деткимчени көргүзүр;

-2008 чылда республика болгаш муниципалдыг даңзыларда кирген уруглар лагерьлериниң дыштанылга, кадыкшыл быжыглаар болгаш ажылга хаара тудар лагерьлериниң хандырылга программаларын ажилдап кылыр болгаш бадылаар;

- уругларның болгаш аныяктарның хостуг үезин шын ажыглаары-биле культура бажыңнарының болгаш муниципалдыг албан черлериниң спорт талазы-биле килдигериниң ажилдарының программаларын экижидер;

- дыштанылга үелеринде тус чер чагыргаларында назы четпээннер-биле ажилдаар комиссияларның, хөй-ниитиниң айыыл чок чорунуң милициязының назы четпээннер-биле ажилдаар инспекциязының учедунда турар уругларны кичээнгеинге албышаан, аныяктарны болгаш уругларны культура болгаш спорт албан черлеринде бөлгүм ажилдарында хаара тударын улгаттыраар;

- культураның болгаш спортун алдарлыг ажилдакчылардан хайгаарал чок арткан болгаш тояп чоруур уругларга дагдыныкчыларны тодарадып, хууда профилактиктиг программаны боттандыраарын хандыраар;

-чурттакчы чонну үезинде уругларга дыштанылга программаларының дугайында медээлээрин хандыраар.

6. Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызынга:

Яамыларга, ведомстволарга, тус чер ча-

гыргаларында, хөй-ниити организацияларында уругларның кадыкшылын быжыглаар болгаш дыштанылга лагерьлеринге тускай мергежилдиг эмчи ажилдакчылары шилип алырынга деткимчени көргүзүр;

- хүндүскү, майгыннарлыг болгаш хоорай даштында стационар лагерьлерге дыштаныр уругларның эмчи шинчилгезин, а оон ыңай назы четпээннерни чайгы үеде түр када ажилга хаара тударында эмчи шинчилгезин хандыраар;

-уругларның болгаш элээдилерниң кадыкшылын быжыглаарының ажыының дугайында мониторингини чорудар.

7. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы, Тыва Республикада Россия Федерациязының социал камгалал фондузунуң девискээр салбыры 2008 чылдың апрель 15-тен эгелеп, чайгы кадыкшыл быжыглаар ажилдарже акшаландырышкынны үе-шаанда хандыраар.

8. Ведомстволар аразының назы четпээннерниң дыштанылганы. Кадыкшылын быжыглаары болгаш түр ажилдарга хаара тударының талазы-биле ТР-ниң Чазааның чанында комиссиязы күүсекчи эрге-чагырганың, тус чер бот-башкарылганының Тыва Республикада уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш түр када ажилга хаара тударын хандыраар талазы-биле ажил-чорудулганын дүүштүрер.

9. Тыва Республикада кижиниң чаагай чоруу болгаш хереглекчилерниң эрге ажыын камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле Федералдыг албаның Эргелелинге, Россия Федерациязының ОБЯ-ның Тыва Республикада Кол эргелелинге Россия Федерациязының Чазааның «2008-2010 чылдарда уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш ажылга хаара тударын хандыраарының дугайында» 2008 чылдың март 5-те № 148 доктаалын үезинде күүседирин хандыраар.

10. Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылганының органнарынга:

-социал-экономиктиг хөгжүлдөдө уругларның дыштанылганын болгаш кадыкшылын быжыглаарын организаастаар талазы-биле хемчеглерни баш удур ажилдап кылыр;

-уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшылын быжыглаар сорулгалыг программаларны хоорай даштында стационар, майгыннарлыг, хүндүскү лагерьлерниң материал-техниктиг баазаның хөгжүлдэзиниң талазы-биле хемчеглерни ынаар кирибшаан ажилдап кылыр;

-уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшылын быжыглаар инфраструктураны хөгжүдөр богаш камгалаар, санатор-курорт, эмнелге-профилактиктиг, өөредилге албан черлери, социал хандырылга албан черлериниң баазанын калбартыр ажыглаар;

- берге амыдыралчы байдалда турар уругларны ажылга хаара тударын, дыштанырын болгаш кадыкшылын быжыглаарын организаастаарынче онза кичээнгеини углаар, а ол ышкаш назы четпээннерниң хайгаарал чок болгаш чурум үрээр чоруун баш удур чок кылыр талазы-биле хемчеглерни боттандыраар;

- уругларның кемдээр чоруун, дыштанылга үезинде орук шимчээшкениниң айыыл чок чоруун болдурбас, уругларның амытынынга болгаш кадыкшылының айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле таарымчалыг байдалды тургузар;

- уругларның бүрүн кадык чөмөннелгезинче онза кичээнгеини углаар, өртке удур айыыл чок чоруктуң негелделерин сагыыр, санитар-эпидемиологтуг негелделерни, хоорай даштыны, майгыннарлыг, болгаш хүндүскү лагерьлерни тудуп турарының байдалынче онза кичээнгеини салыр;

-уругларны дыштаныр черлерже болгаш дедир сөөртүрүнүң айыыл чок чоруун оруктуң ыраан, үезин, а ол ышкаш дыштанылга черинге турар хуусаазын көрүп тургаш чогуур хемчеглерин хандыраар; оруктарны хүлээп алырын үе шаанда чорудар;

- хоорай даштында, майгыннарлыг, хүндүскү лагерьлерни 2008 чылдың июнь 5-тен эгелеп ажыдар;

- уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшылын быжыглаанының, оон иштинде аңгы-аңгы өнчү-хевирниң уругларның дыштанылганы болгаш кадыкшылын быжыглаарын организаастаар ажил-чорудулганың ажыының дугайында мониторингизин чорудар.

12. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

13. Бо доктаалдың күүселдезиниң хыналдазын Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының социал-экономиктиг комплекстиг хөгжүлдэзиниң эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

2008 чылда Тыва Республикага уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш ажылга хаара тударын организаастаар талазы-биле хемчеглер дугайында

2008 чылдың апрель 16 №230 Кызыл хоорай

2008 чылда Тыва Республикага уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш ажылга хаара тударын хандыраар сорулга-биле Россия Федерациязының

Чазааның «2008-2010 чылдарда уругларның дыштанылганы, кадыкшылын быжыглаары болгаш ажылга хаара тударын хандыраарының дугайында» 2008 чылдың март 5-те №

Аргыжылга өртээнге хамаарыштыр ТОДАРГАЙ ХЕМЧЕГЛЕР ХЕРЕК

Июль 1-ден эгелеп хоорай иштинде пассажирлер аргыштырып турар «Газельдерниң» өртээн 15 рубль чедир өстүргени чоптуг эвес чорук болуп турар. Чеже-даа өртектөр өзүп турар болза, хары угда 50 хуу чедир канчап черле өстүрүлгө боор.

Июль 1-де Каа-Хем суурдан хоорай кирер дээш маршрут автобузу «Газельге» олуруптум. Кирип келгеш, кассирже 10 рубль сунарымга: «Бо хңден эгелээш; 15 рубль апарган, неже 5 рубль төлээр силер» деп мындыг.

—Төлээрин төлөп болур-ла мен. Баштай өртекти өстүргениниң дугайында хоорай мэриязының доктаалын көргүзүп көрүңер-дидим. «Ындыг доктаал амдызында чок, дөмей-ле болу бээр»—дээш шуут алдырбады. Мен шуут кайгап кагдым. Ол дугайында радиога, телевидениге, солун-сеткүлге-даа дыңнадып, чарлаваан болгай.

Бо өртектөр мынчаар турар болза, халап болур. Школачылар өөренип эгелей бээрге, та канчаар чүве. Бир өг-бүлөдө 2-3 кижиле өөренип турар болгай, ооң кадында аш-чем, хлеб өртээ хңн бүрүдө өзүп турар. Өртектөр талазы-биле хоорай мэриязы тодаргай хемчеглерни албас болза, инфляция бодуң чонну тудуп чиир деп барды.

Хоорай мэриязы пассажирлер аргыштырып турар сайгарлыкчылар-биле чарган керээзин катап эде көөр болза эки-дир. Хоорай иштинге пассажирлер аргыштырар муниципалитеттин автобустарын көвүдеткеш, хуу «Газельдерни» санын эвээжедип, чурумчудары чугула апарган.

Виктор ДАНДАР.

Каа-Хем суур.

Редакциядан тайылбыр: Хоорай иштинде пассажирлерни аргыштырып турар хуу «Газель» автобустар июль 1-ден эгелеп аргыжылганың өртээн 15 рубль чедир өстүргенине хамаарыштыр редакцияга хөй чаагалар келген. Бо айтырыгны сайгарып, айтырыгны чогуур органнарда чедир тургузарын дилеп турарлар. Бо бир талазында, кончуг чидиг социал айтырыг кылдыр тургустунуп турар, ийи талазында, өртекти өстүргенине кым буруулугул деп айтырыг база тургустунуп кээр.

Кызыл хоорайның мэриязының бирги оралакчызы В.Сериковтун берген тайылбыры-биле алырга, февраль айда «маршруткаларга» 11 рубльдин тарифин сүмөлзөн турган. Ынчан кээрге, Кызыл хоорайга болгаш оон девискээринге маршрут таксилеринге аргыжарының өртээ 11 рубль болуп хевээр артып турар. Мону «Тыва Республикага пассажирлер транспорту» дугайында» ТР-ниң Хоойлузунга дүүштүр 2008

чылдың март 12-де ТР-ниң Чазааның доктаалы-биле тургускан.

«ГАЗельдер» пассажирлерден 15 рубльди ап турары ол хоойлуга дүүшпейн турар. Бир эвес 15 рубльди төлзөн болзунарза, дораан чегин негеп алыңар, хуу сайгарлыкчы ол дээш үндүрүгнү төлээр уjurлуг. Оларда касса аппаратады чогу билдингир. Силер 15 рубльди эвес, 10 рубльди төлээр уjurлуг силер. Бир эвес силерни автобустан үне беринер дизе, ол-ла дораан прокуратурага азы милицияга айтырыгны дидими-биле тургузуп болур силер. ТР-ниң Чазааның доктаалы-биле 11 рубльге тарифти тургузуп каан дээрзин утпаңар—деп, ТР-ниң Тарифтер талазы-биле албанның удуртукчузунун хүлээлгезин күүседип турар Е.Каратаева чугаалаан.

Кызыл хоорайда А-92 бензинниң өртээ 27 рубльге чедир өскөн деп турары, ол база шын эвес. Бензин кудар станцияларның берип турар медээзи-биле алырга, «ГАЗельдерге» АИ-92 марканың бензинин кутпайн, АИ-80 марканың бензинин кудуп турарын дыңнаткан, а бистин Кызылда ол бензинниң бир литрде өртээ 22 рубль.

Бо өртектин өскенине чылдагаан болган бир чүүл болза, хоорай мэриниң бирги оралакчызы В.Сериков маршрут таксилеринге аргыжарының өртээн 15 рубльге чедир өстүрериниң дугайында дилеглиг чагааны ТР-ниң Тарифтер талазы-биле албанынче чоруткан. Ында оларның чарыгдалының санажылгазын болгаш бригадирлерниң дилзэн кошкан турган. Ол-ла хүн Тарифтер талазы-биле албан пассажирлер аргыштырылганың талазы-биле ачы-дуза тарифтерин чылда чаңгыс катап өстүрериниң дугайында методиктиг сүмелерниң 2-ги кезээниң 4-кү пунктузу-биле харыыны берген. Таксилерниң бригадирлери хоойлуга чөрүштүр тарифти тургузуп алыр дугайында хоорайның мэриязы июнь 25-те билип турган хирезинде, орта удур кандыг-даа хемчегни албааннар.

Тарифтер талазы-биле албанның удуртукчузунун хүлээлгезин күүседип турар Е.Каратаеваның чугаалап турары-биле алырга, хоорай мэриязы чаңгыс-даа катап бисти чалап, таксилерниң бригадирлери-биле ужураштырбаан, бистин-биле ужураштырган болза, 15 рубльге тарифти өстүргени үндэтин чок деп чүвени тайылбырлап бээр турган бис деп турар. Бо өртекти өстүргенине чылдагаан болган чер хоорай мэриязы болуп турар.

«Бир эвес хуу сайгарлыкчылар маршрут таксилеринге аргыжары дээш Чазактың доктаалы-биле тургузуп каан 11 рубль өртээн херекке албас болза, бистин талавыстан административтиг хемчеглерни ап, улуг торгаалды онаар бис» деп, Е.Каратаева түннөп чугаалады.

Улуг-Хемниң бир кайгамчык чараш булуну Чодураа суурга 1971 чылда чаа өгленгеш, өөмнүн ишти, даштыкы дыл башкызы Галина Чудангыевна-биле ажылдап-чурттап чед берген бис. Суурнуң чону бистерни, аныяктарны, эвилең-ээлдек уткуп хүлээп алган. Шак ол чоннун аразынче оларның эпигнайыралдыг өг-бүлезиниң база бир кежигүнү болуп ынчан кирдвис. Амгы үеде багай эвес чурттап чорурувустун салдары болган Чодурааның чонунга өөрүп четтиргенивисти илередин, бо одуругларны бижип олур мен.

Хүндүлээрим Чааты чону

Ол үеде, аныямда, шынап-ла, чодураажыларның дыл-домаанын сайзыраанын кайгаан мен. Чамдык кижилер дег ийи сөс чугаалааш-ла, бир бок сөс улап каарын олардан черле дыңнаваан мен. Үе-черге чажыттарын «эш», бодундан бичини кижилерни «ним» деп сөстөр-биле чассыды адаар улус. Улуг-Хемниң онза оолдарының бирээзи Кара-оол Донгакович Натпит-оол-дун төрзөн сууру ындыг болбас арга чок.

Ол бистин честевис чораан кижилер. Чогум харын төрзөн чериниң бойдузунун камгалалы дээш сагыш аарып чоруур улус хөй болбайн аан, ынчалза-даа оларның хөй нуруузу ол бодалын иштинде «шыгжап» чоруур.

Чодурааның эки кижилериниң дугайында бижип болза, хөй ама саазын негеттинер. Ынчангаш чүгле кады ажылдап, эдержи чурттап чораан чамдык эштерини дем-деглен каайн.

«Жданов» совхозтун аңгы-аңгы чылдарда удуртукчулары чораан: партия эге организациязының секретары Оюн Аралчынович Думбуу, совхоз директору Даржаа Ховалыгович Дугур-Серен, ажыл-чын комитеттин даргазы Донгак Чамзыевич Дагбалдай, көдээ Совет даргазы Валерий Ховалыгович Дондувай, школа директору Калинин Чымбаевич Куулар

оларның эки ажылы суур чурттакчыларының ажыл-агыйлыг, эки чурттаарына ынчан идиг берип турган. Бо даргаларның ажылының үелеринде суур-даа, ажыл-агый-даа сайзырап турду.

Төрзөн акым ышкаш эдержи чорааным эки турачы танкист Владимир Сазыкович Шойдунну черле утпас мен. Бир катап кады шөлге тараа эжиб турган бис. Ол төгүлген тарааны адыш иштинге чыып алгаш, күрүне өнчүзү деп дужаап турганын утпаан мен. Ынчан улус кайы хире хумагалыг, харысалгалыг турган-дыр?

Бир хүн Владимир Сазыкович «Сени даргалар район төвүнче түр «депшиди» турар-дыр, белеткен, оол» деп баштактанган. Оон соонда бир ай иштинде Шагаан-Арыг хоорайның төп шаңына Кызылче чорудар тарааны чүдүржүп турдум. «Сургакчылаашкыным» доостурга, шаң эргелекчизи найысылалга «шылгараңгай» дузам дээш, эң улуг хүүректи шаңнал кылдыр тывыскаан.

Улуг-хемчилерден Лев Иванович Яшинни хүндүлээр чордум. Улуг мөгө Суур-оол Хүргүлекович Ондар-биле бир катап кады тооруктап чорааным сагыжымга арткан. Ынчан ол Улуг-Хем районун өөредилге килдизиниң эргелекчизи турган.

Эдержи чораан эш-өөрүвүс, шынап-ла, хөй чүве. Ынчалза-даа оларның чамдызының ам аравыста чогу харааданчыг.

Чодураага бистин баштайгы кызывыс төрүттүнген, ынчангаш ону Чодураа деп адап алган бис. Бо сумунун ховуларында чоннун малы өөр-өөр апарган ойттап чоруурун аңаа чед бергеш, бо-ла көөр мен. Ынчангаш амыдырал-чуртталгада чодураажыларның аас-кежи база олар ышкаш элбек болзун деп күзээр-дир мен!

Сергей СЫМЧААН.

Сарыг-Сеп суур.

Көдээниң айтырыглары

ХЫНАМЧАЛЫГ КАТАП ТУРГУЗАР

Ниитилел хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазынче шилчилгеле кады бистин республикада чоннун национал уран чүүлүнүң болгаш күш-культура, спорттун база улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының адырларында чаа-чаа чүүлдер улам-на непереп, сайзыралды ап турарына өөрүвестин аргазы чок. Ылаңгыя улуг-даа, аныяк-даа тыва мөгелер делегей чергелиг маргылдааларга тирилелгелерни чедип ап, улуг-улуг шаңналдарны эккеп турарына кым өөрүвөс боор.

Ол ышкаш сыгытчылар, каргыраа, хөмей күүседикчилери, ыраажылар, хөгжүмчүлөр база ындыг. Оларга деткимче база улуг. Хүрештерге шүүлген оолдарга чиик машина бээр. Күш-культураның өске хевирлеринге болгаш уран чүүлдүн хевирлериниң күүседикчилеринге долларлар тыпсыры чаңчыл апарган. Ында багай чүү боор, ол эки-дир. Ол дээрже чоннун сагыш-сеткил, мөзү-шынар кижиздеринче угланган амыдыралдын чугула адырлары-дыр.

Оон-биле чергелештир удуртулганың четпейн турары, ханылап кирбейн турары амыдыралга эң-не чоок чугула адырның чыдып каап турарына сеткилимниң таарышпазынга хомудааш, адаанда одуругларны бижий бергенимниң ужурунда.

Тыва кижилер бойдустан чаялгазының күжү-биле төөгүнүң төөгүзүндөн амыдырал-чуртталгазының доктаап, тургустунуп келгени көдээ амыдырал болгай. Аңаа кым-даа маргыжып шыдавазынга бүзүрээр мен. Ниитилел

тургузуунун кандыг-даа овор-хевир ону ынчалдыр бадиткаанын төөгү көргүзүп турар.

Кижилер бүрүзүнүң кадык-шыырак болурунун, тура-соруктуг болурунун үндэзини чиир аш-чеминде, кедер идик-хевинде-ле болгай. Чиир аш-чем кайыын келирил, мал, чер ажылындан болбайн канчаар.

Чурттап эгелзенивис чаа ниитилел тургузуунче шилчилге үезинде көдээ ажыл-агыйны ол үеде турган удуртулгавыстың оваарымча чок, аазатпайы-биле буурап дүшкөн-не болгай.

Амгы үеде Тывага көдээ ажыл-агыйны катап тургузары удуртулганың болгаш бүгү чоннун эң-не кол сорулгазы деп билер мен. Бо кол сорулганы ажыл-херек кырынга боттандыраарына дыка улуг бергедээшкиннер туруп келген. Ол дээрже бир талазында көдээниң шимченгир кижилери Кызыл хоорайны долгандыр сууржуй бергени, чоннун көдээге ажылдап-чурттаарындан оспаксырап, хоорайже дывыржыр апарганы. Ол ышкаш дача-

ларга кирип бижидилгени чөлшээр кааны – көдээ чоннун хоорайже көжеринге таарымчалыг улуг идиг болган. Аныяктарның мал ажылындан ырап, малга чоок эвес апарганы, мал оорунун неперзени, көдээде тыртар күштүн болгаш кожулда машиналарының узуктатынганы дээш, оон-даа ыңай чылдагааннар-ла хөй.

Тывага эвээш санныг сайгарлыкчыларның оон-моон эккеп садыглан бараанындан кирген орулга-биле, оон үндүрүг-дадывыры-биле бистер амыдыралывысты экижидип, чонга эргежок чугула барааннарның, аш-чем өртээн чиигедип шыдавас бис. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчыларны деткири, оларга дуза чедирер дугайында төп чазактың угланышкыннарын удуртулга болдуруп, биче-даа, ортумак-даа сайгарлыкчыларны чүгле Кызыл хоорайга, кожууннар төптеринге сайзырадып деткири-биле кызыгаарлаттынмайн, малчыннар, тараажылар, ногаажылар ортузунга база непередип, ону көдээге калбартыр болза, ынчан аш-чем аймаа арбыдаар, өртээ чиигээр болгаш ажыл чок кижилер эвээжээр апаар. Ынчангаш сайгарылгаже көдээниң малчын, тараажы, ногаажы бүрүзүн хаара тудуп, оларны деткип дузалаары чугула.

Социалистиг ниитилел тургузуунун үезинде ажыл-агыйга идиглиг турган арга-хемчеглерни катап

эгидери чугула деп бодаар мен. Чоокта чаа май 1 таварыштыр Сүт-Хөл кожуунга чорааш келдим. Шаанда май 1-ге чедир колхоз, совхозтар тараа культураларын чажып дооскан турар боор чүве. Ам ындыг чүве кайда боор часкы тарылга дугайында чугаа безин турбайн турар боор чорду. Көдээ ажыл-агыйның түлүктээр үелеринде (часкы тарылга, дүжүт ажаап алышкыны, мал чөмнөриниң белеткели, кыштаглаашкын, мал оолдаашкыны) партия, совет чагырга ажылдакчыларындан эгелээш, бүгү-ле удуртулга ажыл-агыйларда быжыглаттыгандыг көдээге турар боор чүве болгай.

Сүт-Хөл девискээриниң довраа кылын, сугаттыг тараа, сиген шөлдери-биле байлак чер. Хемчик шөлдери, Ак дээр хемчигештин арты талазы судактар уннарын дургаар чаптылган тараа, сиген шөлдери сугарып турган шаандакы арааттар бугалары, Чалчайты, Меңгирти, Калбак-Кулак бугалары (ол бугаларны кастырып чораан ашактарның аттары-биле адаан), Улуг-Күзег, Узун-Суун, Көжээлиг-Дон, Серлиг-Дөң бугалары дээш, Ак, Хемчик алаактарының сугат бугалары ажыглаттынмайн бүдөр четкилей бергилзэн чыткылаар джир чорду, Сүт-Хөл чону аан. Шала кудулаарга Ак-Даш, Инек-Даш, Ишкиннер аразының шөлдери база сугаттыг черлер-ле болгай.

Сүт-Хөлдүн чонун сырый эвилелдеп, сугаттыг черлерниң бугаларын аштадып тургаш, шын ажылаар болза, ол кожууннун чонунга тараа болгаш мал чеми четчир болгаш артар уjurлуг. Кызымак-

кай ажылдаан тараажыларны, ногаажыларны хүрешке шүүлген мөгелер, чарышка эрткен аъттар дег шаңнап-мактаары чугула. Көдээниң мурнакчыларына ша-нак, тергеден эгелээш, аъттың, шарының дериг-херекселдерин-даа шаңналдарга тыпсып болгай-ла.

Мен мында чүгле Сүт-Хөлдө чер ажылының байдалын чыккеле кирип ор мен. Өске кожууннарда чер ажылында байдалдар оон дээрдевес-ле боор.

Хойжуларның «муңчулар клувунда» бактаап турар каш санныг хойжулар Тываның чонун чөмгерип шыдавас. Ындыгларның санын көвүдөдир херек.

Көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээр болза-ла, республиканындаа, кожууннарның-даа эрге-чагырга туткан кижилери малчыннар, тараажылар, ногаажылар аразынче кирип, оларның арга-сүмезин дыңназа чогуур. Мал, чер ажылын сайзырадырының оруктарын олар чугаалап бээр уjurлуг. Езулуг удуртулганы көдээде мурнакчыларның, хоочуннарның арга-сүмезинден үндөзилеп алыры ажыктыг.

Көдээниң ишчилериниң көргүзүлгелерин үнелеп, шаңнал-макталды тургузарда, продуктулар бүдүрүлгезинден аңгыда, оон саарылгалыг кеззэн көвүдеткенден болгаш өртээн чиигеткенден барымдаалаар болза чогуур. Көдээни катап тургузарына эренгей планнарның херээ-даа чок, чон аразынче ханылап кирип тургаш, хынамчалыгы-биле өөренип көргени-ле дээр боор.

Аваа МОНГУШ,
дайының, күш-ажылдың
хоочуну.

БОГДА-КЕГЭЭН МООРЛАП КЕЛЗИН!

Будда Шакьямуни Бурган Башкывыстың бердинген бүзүрелдиг өөреникчилериниң бирээзи — Награджуна деп ат-сураглыг башкы. Награджуна Башкы Индияга он үш катап төрүмел алганының соонда, Таранатха Гунга-Нынбо деп тибет философ бооп төрүттүнген. Чоннун «Хүндүткелдиг, бүгү чүвени өттүр билир Таранатха» деп адаары чогаалчы, төөгүчү, йог эртемден. Ол «Будда Шакьямунииниң намдары», «Калачакра Тантра» болгаш өске-даа номнарны, Тантра Өөредининиң хөй-хөй бижимел тураскаалдарын төөгүгө арттырган. Таранатха Гунга-Нынбонун катап төрүмели — Богда Кегээн (1 дугаарындан эгелээш, амгы 9 дугаарынга дээр) Башкы-дыр.

Сарыг шажында чүгле амылыг амытаннарга дузалажыр дээш бурунгу үеден бээр катап-катап төрүттүнүп турар эң-не тергиин бедик деңнелдиг «дириг бурган» деп санаттынар Ыдыктыг үш Башкы бар. Ол дээрге Далай-Лама, Панчен-Лама болгаш Богда-Кегээн болур. Будда Башкының өөредин Төп Азияга (Моол, Тыва, Бурят, Алтай), Ортаа Азияга тарадыр ачы-буянныг ажил-үүлезин Богда-Кегээн Башкы үш чүс бежен чыл бурунгаар эгелээш, ам-даа уламчылап турар. Ынчангаш 9-ку Богда-Кегээн Джебцун Дамба кудукту-моол, тыва, бурят, калмык, алтай болгаш өске-даа хөй чоннарның шаг-төөгүдөн бээр Үндезин гуру башкызы-дыр.

Богда-Кегээн Башкывыстың мынча хөй үе иштинде амылыг амытаннарга чедирген ачы-буяны санаттынмас-даа, эгээртинмес-даа. 9-ку Богда-Кегээн Башкывыс оон мурнунда төрүттүнүп турган Богда кегээн башкыларның салгал дизин болгаш авыралдыг ачы-буянныг ажил-үүлезин уламчылап турар. Ол бистиң Тыва чуртувуска баштай 1999 чылда моорлап келгеш, Тываның төп «Цеченлиг» хүрээзиниң (Камбы-лама эргелели) ажыдышынын кылып, Ыдыктаан, сарыг шажын өөредин тыва чонга берген. Оон соонда 2003 чылда Ыдыктыг 14-ку Далай-Лама Башкывыстың даалгазы-биле Тывага кээп, Калачакра тантраның ховар өөредин берип, арыглаашкын езулалын кылып чоруткан. Ыдыктыг Калачакра бурганниң мандала-ордузун тудуп, Улуг Тантра Өөредин чонга берип тургаш, бүгү Тываны, оон бойдузун, чонун хай-бачыттыг коргунчуг айыыл-халаптан, кара күштерден арыглап, чурттуң хөгжүлдезинге, аныяк келир салгалдың-даа эртем-билиг чедип, эки сайзыраарынга таарымчалыг эки чылдаганын тургузары — энерел сеткилдиг Богда-Кегээн Башкывыстың кол сорулгазы ол. Ындыг Калачакра Тантра Өөрединиң езулалының аайы-биле мандаланың элезинин Тываның ыдык тос хөлдериңче чалап арайлап, Тыва чуртту арыглаан болгай. Богда-Кегээн Башкывыстың шак ындыг бедик деңнелдиг ачы-буянныг сеткили-биле эрттирген Калачакра өөрединиң соонда, тыва чоннун амыдыралы эки-жип, чер-чуртту эки талалыг сайзырап бар чыдар деп билер

мен.

Башкывыстың назыны улгадып, дөгү-даа берген болза, ол үе берге-дир деп-даа, могап-шыладым деп-даа бодавайн, чүгле «Тыва чоннун амыдыралы экижизин, тыва чурттуң бойдузу, экономиказы, культуразы, көдээ ажил-агыйы (өске-даа адырлары) сайзыразын!» — дээш, база катап Тывага моорлап келгеш, арыг болгаш чырык бодхи сеткилинден сарыг-шажынның өөредин хайырлап, Аволокитешвара бурганның айызын бергенин билир бис. Бо 21 вектин эгезинде, шаг-төөгүдөн бээр өгбелеривистиң чүдүп-сүзүглөп чораан гуру башкызы — Ыдыктыг Богда-Кегээн Тыва чуртувуска кээп, сарыг-шажынның эң-не ховар өөредиглерин чонга тайылбырлап бергени канчаар-даа аажок улуг аас-кежик деп билип алыр болзувусса эки. Чуртталгадан чуртталгаже, назыдан назыже бисти кагбайн, камгалап, карактап, Будда Бурган Башкының Ыдыктыг шажын Өөредин айтып берип, энерел бодхи сеткил-биле хайырлап чоруур гуру башкывыстыр. Оон езулуг эриг чымчак болгаш энерелдиг чырык сеткил-бодалы тыва чонну бир демниг эп-сеткилдиг кылдыр мөөңнөп, хаара туткан. Оон айызы-биле чоннун хөй-ады бедип, тура-соруу быжыга берген

Тибет чон шаг-төөгүдөн бээр 1-ги Чырыткылыг Далай-Лама Башкыдан эгелээш, оон 14-ку Чырыткылыг Далай-Лама Тензин Гьятцо Башкыны кандыг-даа берге үелерде «Үндезин гуру башкывыс» деп хүндүлөп, алгап-мактап, бир демниг сеткил-биле бүзүрөп, сүзүглөп, чүдүп-тейлеп чоруурлар. Тыва чон база шаг-төөгүдөн бээр 1-ги Богда-Кегээн Башкыдан эгелээш, 9-ку Богда-кегээн башкыга чедир үндезин гуру башкывыс деп сеткилин ханызындан бүзүрөп, идегеп, хүндүлөп, алгап-мактап ырлап чорааннар.

*Башкы айлыг бурган турда,
Бис-даа кайын ажырап бис.
Богда-Кегээн башкы турда,
Бис-даа кайын
бужараар бис.*

*Соңгу айлыг бурган турда,
Бис-даа кайын ажырап бис.
Шажын өргээн бурган турда,
Бис-даа кайын ажырап бис.*

Тыва чоннун үндезин гуру башкызы — Ыдыктыг Богда-Кегээн кудукту (ринпоче) башкывыстың хар-назыны чеже-даа улгадып, дөгү берген болза, бо үеде ону солуптар, оон деңнелинге чедиптер хире кандыг-даа аныяк чаа ринпоче тывылбас. Ынчангаш «Езулуг аас-кежикке чедер Ак Орукту айтып берип чоруур, чер-чуртувустун, ада-өгбелеривистиң үндезин гуру башкызы — 9-ку Богда-Кегээн Джебцун Дамба Кудукту ам-даа узун назы назылап, база катап төрээш Тыва чуртувуска моорлап келзин дээш, бүгү тыва чон шупту бир демниг сеткиливис мөөңнөп, чүрээвистиң ханызындан хүн бүрү чалбарып, йөрээп чоруулунар!

Лопсан ТҮПТЕН башкы.

Өг-бүле чылынга

СПОРТКА ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ

Суурувуста спортка сундулуг, өскелерге үлегерлиг өг-бүлелерниң бирээзинге Чечек болгаш Радион Маскырларның өг-бүлезин хамаарыштырып болур.

Өгнүң херээжен ээзи Чечек Тас-ооловна 1964 чылдың декабрь айда Сүт-Хөл кожунунун Суг-Аксы суурга Доржу Дамдыновна биле Тас-оол Мочургаалиевич Ондарларның өг-бүлезинге дун уруг болуп төрүттүнген. Школачы чылдары Таңды кожунун Элегес школазынга эрткен. Школачы чылдарында-ла хол бөмбүүнге сонугалы улуг болгаш, Таңды кожунун шилиндек командазының эки ойнакчыларның бирээзи болуп турган.

Ол үеде Балгазынга кожунунун элэди уругларының - юннаттарының аразынга чер андарыкчыларының маргылдаазы эртер турган. Чечек Тас-ооловна тракторну эки мунуп билир болгаш, ол маргылдаага баштай кожунга, оон республикага тиилээш, Украинаның Днепропетровск хоорайынга чедип, оон төөгүлү черлери-биле таныжар аас-кежиктиг болган. 1982 чылда школыны чедишкенин дооскаш, ол-ла чылын Кызылда күрүнениң педагогика институтунун физика-математика факультетинче дужаап кирип алган.

Студент чылдарында Чечек Тас-ооловна хол бөмбүүнге ойнаарын салбайн, а харын-даа хол бөмбүүнге республиканың херээженнер аразында чыынды команданың кежигүнү турган. Тываның адын камгалап, Кострома

хоорайга чедир ойнап чораан. Ийги курска өөренип тургаш, студенти чайгы тудуг отрядынга эки ажылы дээш, бөлүү-биле Улан-Батор баар путевка-биле шаңнадып-даа чораан.

Өгнүң эр ээзи, Чечек Тас-ооловнаның быжыг чөленижи болгаш ажил-амыдыралының деткикчизи — Радион Доржуевич Маскыр. Ол Хендерге сумузуңга Тарас Ховалыговна база Доржу Донгакович Маскырларның өг-бүлезиниң үш дугаар төлү болуп, 1962 чылда төрүттүнген.

Радион Доржуевичиниң школының үелери Ак-Тал ортумак школынга эрткен. Ол школачы чылдарындан тура спортка ынак, аңаа бердинген болгаш, төрээш школының, суурун адын республика чергелиг маргылдааларга спорттун хаак биле чадаг чарыш хевирлеринге төлөпти-биле камгалап чораанын оон хөй сангыг хүндүлел бижиктери бадыткап турар. Чижээ, Улуг-Хем кожунун Шагаан-Арыг хоорайга XIII кышкы Олимпий оюннарының ажыдышынынга тураскааткан комсомолчу-профэвилел түңнел маргылдаазынга хаакка маңаарынга бири черни алгаш, республикага база чемпионнааш, «Спорт мастеринге кандидат» атты камгалап алган.

Радион Доржуевич амгы үеде аът спорттун деткикчинин, кожунга сайзырадыкчызының бирээзи.

Кижиниң аажы-чаңы, бүдүжү чүнүң-даа мурнунда оон күш-ажылга хамаарылгазындан иле-

рээр. Кижиниң ажилдап билири — оон мөзү-бүдүжүнүн кол тодарадыкчы шынары. Радион Доржуевичини Хендерге сумунун чону бодунун чагырыкчызы кылдыр ийи хуусаада сонгаан.

Кандыг-даа өг-бүлениң эң кол эртинези ажы-төлү дижир. Чечек Тас-ооловна биле Радик Доржуевич ожуктун үш дажы дег үш ажы-төлдүг. Дун оглу Ролан Радионович 22 харлыг. Школачы чылдарындан-на ада-иезин салгап, спорттун янзы-бүрү хевирлеринге сундулуг кижиге болган. Ол Чеди-Хөл кожунунун тургустунганындан бээр 10 чыл оонга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазынга шүүлген. Хол бөмбүүнге кожунун чыынды командазының кежигүнү. Ролан амгы үеде Тываның күрүне университетинин күш-культура факультетинин студентизи.

Ортун уруу Инесса танцы-самга болгаш ырлаарынга сундулуг кижиге болган. Ол 2001 чылда «Хендергениң сылдызы» ыры мөөрейинге дээди шаңналды чаалап алган. Амгы үеде акызы ышкаш, ТываКУ-нун 3-ку курузунун студентизи.

Хеймер кызы Сусанна чаа-ла беш харлыг. Ол сумунун «Артыш» уруглар садынче чоруп турар. Сусанна бичи уруглар аразында янзы-бүрү конкурстарның тиилекчизи. Ада-иези, акы-угбазы ышкаш, кызымак кижиге. Оон мөзүштарының ынчаар хевирлениринге улуг рольду өг-бүлөзи ойнап турары чугаажок.

А.-Х. ДОНГАК.

Ак-Тал суму.

АЯЛГАНЫҢ ТӨЛДЕРИ

Республика чергелиг «Өг-бүлениң алаң-тозу» мөөрейниң Гран-при шаңгалынга төлөптиг болган Өвүр кожунуну төлээп келген Вероника, Сергей Чымбалактарның өг-бүлезиниң дугайында чонга сонугадыры-биле бо чүдүлү бижип ор мен.

Олар 1 ай бурунгаар, апрель төнчүзүнде боттарының үлегерлиг эгелээшкени-биле кайгамчык солун концертин кызылчыларга көргүзүп келгеш, Дус-Даг, Торгалыг, Өвүр дугайында ырларны каракка көстүп турар кылдыр уран-мерген, бедик мергежилдиг ырлажырга, чер-чурттан шагда-ла үнүп чоруткаш, ыракта үр ажилдап-чурттап чаңгыс чер-чурттуларынга дыка-ла таалайчыг болган. Кыдыг-кызыгаарда чыдар суурувусче чангаш келген дег болдувус.

Чымбалактарның өг-бүлөзи 3 оолдун, 3 кыстың база 6 уйнуктарының авыралдыг уязы. Чаңгыс чер-чурттуларының адаары-биле «Ырлаар Вера, хөгжүмчү Сергей» деп шолалыг аныяктар 20-ги чүс чылдың 72-75 чылдарында Торгалыгың көдээ Культура бажынынга методист, баянист бооп ажилдай берген хевээр салым-чолун каттыштыргаш, амгы хүн-нерге чедир культурага, уран чүүлге шынык болуп арткан.

Сергей хөй ажы-төлдүг интеллигент өг-бүледен үнген оол чүве. Оон ачазы Чымбалак Хенче-Каравич Тюлюш совхозка бухгалтерлеп чораан, сураглыг артист Виктор Шогжапович Көк-оолдун арткан-калган чаңгыс чээни — дуңмазы. Шагда оларның бажынынга хөгжүм херекселдери шупту бар, оолдары тутканын-на ойнаар, а кыстары, ылангыя улуг угбазы Валя аажок ырлаар турдулар. Сергей школа соонда уран чүүл училищезинге өөренип тургаш, шериг чоруткан. Шериг херээш эрттирбишаан, ында тускай хөгжүм кезээнде ойнап турар дээн сураа кээп турганын сактып ор мен.

Вера 4 улуг акыларының соон-

да төрүттүнген, көдээ ажил-агылыг аалдын чаңгыс кыс, хеймер уруу. Бичизинден-не аажок ырлаары билдинип келген болгаш школының, суурун «сылдызы» турду. Ынчан 10 класс доозар турган, школыны доозупкаш, Улан-Удже өөренип чорутканда, авазы аары берген. Ол үеде авазы чааскаан чурттап арткан болгаш ынчангаш боор, Вера авазын ажаап-карактавышаан, «Кара-Тал» хойжу бригадының «Кызыл-булуңуна» баштайгы күш-ажылчы намдарын эгелээш. Кыска хуусаалыг курстар-семинарлары эртип тургаш, Торгалыг суурун Культура бажыныңче шилчээндөн бээр 34 чыл шуужуп эрткен. Амыдырал,

Уран чүдүлүң кижилери

ажыл-ижинге кандыг хүннер турбаан дээрл. Чоок кижилеринин чырык черден чарлып чоруткулааны..., культура ажилдакчыларының эвээш акша-шалыңының хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө чедишпези, рынок экономиказының берге чылдарында көдээ черлерниң хоозурааны..., аңаа немей аичылы-биле улаштыр уруглар пособиениң акша-төгериинин үнмөстөп турганы оларның оруунга улуг моондак болуп турганын ам-даа хараадал-биле сактып орап-лар.

Хөгжүм-биле хөңнүн эдип, ыры-биле сеткилин сергедип чорааш, Чымбалактарның улуг өг-бүлөзи бедик артче үнүп, бут кырында туруп келген деп чугаалап болур. Оолдар-кыстарының уруглары чалгыннарын херип, уязындан ужул үнүлүүн-даа бол, ада-иезин деткип, демнежи алгаш уран-талантызын хөйгө көргүзүп, өг-бүлениң баштайгы гастроль-

болган эмчиде чыткан. Ол шини ойнап күүсеткен «артистерини» шитпири-биле билзек деп атты Долума кылдыр хуулдурганы ужурулуг болган чадавас. Ам ол ырлаарының тускай теориязын шингээди ап, дээди өөредилге черинче өөренип, шылгадала дужаар деп турарын деткивес арга-чок. Долума ылангыя С. Сарыг-оолдун сөзүңгө, А. Чыргал-оолдун бижээни «Кадарчының ырын» ырлай бээр, бичимде кады-кожа өскөн болгаш оларның төөгүзүндөн мындыг чүүлдерни сактып ордун. 50-60 чылдар аразында бо ырны күүсеткеш, Долуманың кырган-авазы болур Даба Кара-кыс угбам Тыва Автономнуг областың ыраажыларындан шилиттингеш, өске лауреаттар-биле Моол Арат Республиканы эргий ырлааш келген.

Нина СЕРЕНОТ.

Кызыл хоорай.

НЕМЕЛДЕ ТАРЫЫШКЫН

Бичии уругнуң төрүттүнеринден эгелээш, ооң бүгү чуртталгазының дургузунда сыкыртыр арга-биле тарылганы (вакцинацияны) кылып тургаш, халдавырлыг хөй аарыглардан камгалаары кымга-даа билдингир. Ынчангаш чонну тарыыры халдавырлыг аарыгларны болдурбас дээш баш удур ап чорудар хемчеглерниң бирээзи болур. Бо чээрби бирги чүс чылды тарылга чорударының үези деп турары-даа таварылга эвес.

Россия Федерациязының Чазаа 2006-2008 чылдарда «Кадыкшыл» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди таварыштыр В гепатитке, шивишкилээр аарыгга (краснуха), улаанотка (корь), полиомелит (нерв системазының аарыы), гриппке удур чонну тарыырынга хөй түнүг акшаны үндүрүп турар. Ол ажылдың кол сорулгазы – кижилерниң В гепатиттен аарыырын 3 катап, шивишкилээрин 10 катап кызырары, төрүмелден шивишкилээр аарыглыг болурун баш удур болдурбасы, полиомелитке удур тарылга соонда каданнаашкынны болдурбасы, грипптен аарыырының деңгелин кудуладыры.

В гепатит – бүгү делегейде калбаа-биле тараан вирустуг халдавырлыг аарыг. Ол баарга дээр, циррозка (баарның клеткаларының өлүрү) азы рака (ыжыкка) чедирер. Бүгү-делегейниң кадык камгалалының организацияларының берип турар саннарындан алырга, ол

халдавырлыг аарыгдан чыл бүрүде миллион ажыг кижилер өлүп турар.

Тыва Республикага 2004 чылга чедир вирустуг В гепатиттиң аңгы-аңгы хевирлеринден бир дугаар аарааннарның саны чылдың-на 200 ажыг кижилер чедир данзылаттынып турган (1985-1986 чылдарда 700-800

Кадыыңар Камнаңар

ажыг таварылгалар демдеглеттинген).

Чонну массалык-биле тараан соонда, 2006 чылдан эгелээш, республикада В гепатиттен аарыыр чорук көскүзү-биле кызырылган. Бир эвес 2004 чылда 141 таварылга демдеглеттинген турган болза, 2006 чылда 54, 2007 чылда 29 таварылгалар бүртүктеттинген. Оон иштинде 2 таварылга 14 хар чедир уругларның аарааны. 2008 чылдың 4 айларында тарытпаан 7 кижиниң

аарааны илереттинген.

Аарыгны болдурбазының эң не идегелдиг аргазы – тарылга (вакцинация). Ону үш катап кылып. Бирги болгаш ийиги тарылганың аразы бир ай, үшкү тарылганы бирги тарылганың соонда 6 ай эрткенде кылып. Тарыдып алган кижилер вирустуг гепатиттен аарбас, чүге дээрге оларның иммунитетти (ол аарыгдан камгалалы) 20 чыл иштинде күштүг болуп артат.

В гепатитке удур тарылганы чаңгыс хүнде өске тарылгалар-биле (чижээ, гриппке, улаанотка удур) кады кылып болур. Тарылганы чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле поликлиникаларда халас чорудуп турар. Эмчилер бригадалары бүдүрүлгелерже, албан черлеринче үнүшкүннерни кылып, ында ажылдап турарларга тарылганы кылып турар.

В гепатитке удур тарылга айыыл чок, аңаа таарышпайн баар таварылгалар ховар.

Хүндүлүг номчукчулар! В гепатиттен боттарыңарны болгаш чоок кижилериңерни камгалаңар! Аарыгны эмнээринден ону баш удур болдурбасы чиик деп чүвени утпаңар!

**Оюмаа ДАРГЫН,
СПИД-ке удур төптө салбыр эргелекчизи.**

Прокурор хыналдалары

КАДЫК КАМГАЛАЛЫНЫҢ «ААРЫЫ»

Тыва Республиканың прокуратура органнары бо чылдың ийиги кварталында кадык камгалал адырында бюджет хөреңгизин ажылгаар хоойлужудулганың 13 хажыдышкынны илереткен. Илереттинген хажыдышкыннары эдер дугайында беш негелдени кожуннарның прокурорлары кириген.

Тес-Хем кожуннуң прокуратуразы Россияның Кадык камгалал хайгааралының ТР-де эргелелиниң тускай эртемниглери-биле кады Тес-Хемниң төп кожун эмнелгезин хынаан. «Кадыкшыл» национал төлөвилелди боттандырырында дөрт эмнелге ажылдакчызы киржиپ турар, оларның сертификаттарының хуусаалары төнгөн болган. Бо болза, РФ-тиң Хамаатыларының кадыын камгалаар дугайында хоойлужудулга үндэзиннериниң 54 чүүлүн хажытканы болур. Оон аңгыда кожунда ажылдап турар чурттакчы чоннуң болгаш бир хар назын иштинде уругларның эмчи шинчилгезин чогуур деңгелге

эрттирбейн келген. Илерзэн четпестерни эдери-биле кожун эмнелгезиниң кол эмчизинге прокурор негелдени кириген.

Каа-Хемниң төп кожун эмнелгези национал төлөвилел программасын езугаар келген эмнелге техниказын ажыктыг ажылгавайн келгенин барымдаалааш, хоойлужудулга хажыдышкынны эдери-биле кол эмчиге кожун прокурору негелдени кириген.

Эрзин кожуннуң прокуратуразы Россияның Кадык камгалал хайгааралының ТР-ниң эргелелиниң тускай эртемниглери-биле кады хыналда чоруткаш, күрүне болгаш муниципалдыг кадык камгалал

албан черлери божудулга сертификаттары-биле хандыраарының Дүрүмүнүң 9 пунктузун хажытканын илереткен. Ол ышкаш эмнелге албан чери божудулга сертификаттарының учедун болгаш кадагалалын чогуур деңгелде чорутпайн турар. Ынчангаш эмнелгениң кол эмчизинге четпестерни эдери-биле негелдени кылган.

Кызыл кожуннуң төп эмнелгезин хынап көөрге, хоойлу хажыдышкыннары база бар болган. Кижиниң кадыына хоралыг бүдүрүлгелерде ажылдап турарларның болгаш хамаатыларның немелде эмчи шинчилгезин эрттирип келгенинде четпестерни илереткен. Оон аңгыда кожунда ниити эмчи (өгбүле) практиказын непередир чогуур хемчеглерни албайн турар. ТР-ниң прокуратуразының парлалга албаны.

ЛИЦЕНЗИЯ АЛЫР ДИЗЕ...

тургусканы-дыр.

Килдистиң кол сорулгазы – муниципалитеттиң-даа, хуу-даа эмнелге болгаш аптека албан черлериниң ажылдаар байдалының негелдеге дүгжүр-дүүшпезин хынап көргөш, оларга лицензияларны тыпсыры, эмчи дузазын федералдыг стандартка дүүштүр чедирип турар бе дээрзин хынаары.

Негелде езугаар Тыва Республикада лицензия тыпсыр органың удуртукчузу (лицензия комиссиязының даргазы) Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды Александр Ооржак, комиссия даргазының оралакчызы Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы Раушан Сандан-оол болур.

2008 чылдың январь 1-ге чедир бо хүлээлгени бистиң республикага Россияның кадыкшыл хайгааралының Тыва Республикада эргелели боттандырып турган. Ам ол албан чериниң хү-

лээлгези болза, Тыва Республиканың девискээринде кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө талазы-биле ажыл-чорудулганы, оон иштинде Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы бо талазы-биле даандырган хүлээлгени канчаар күүседип турарын база контролдаары болгаш хайгаараары.

Чаа килдистиң ажылдакчыларына тускай өрээлди яамыда хостаан, оргтехника-биле хандырган. Килдистиң хүлээлгезин күүседир кадрларны конкурс езугаар шилзэн, удуртукчузунга лицензия бээр ажылды эки билер специалист Елена Шошпаева Сонайны томуйлаан.

Эмнелге болгаш аптека албан черлериниң удуртукчулары кээп, лицензияларны ап эгелзэннер. Ону комиссияның хуралына көрүп, кириген документтерин бүгү талалыг сайгарган соонда, ам тыпсыр.

Бистиң корр.

Чайгы дыштанылга: Хадың хөлде

ЭРГЕ-ЧАГЫРГА БАР БЕ, ЧОК БЕ?

Июнь 27-де ажыл шагының соонда уруг-дарыглыг Кызылдан Хадың хөлче (Алгый хөл) уруглар дыштандырып чеде бердивис. Чайның эң изиг хүннеринде дыштанган чон имилеме болду. Кежээ дүшкен — хамык аныктар арагаже шилчээни эскердивис. Олар улуска уйгу-дыш-даа бербедилер. Бир бөлүк оолдар, кыстарның чиик машиназы бистиң майгынывысты таварып каг часты. Оларга өөм ээзи сагындырып чеде бээрге, оон кырынче шураар чыгыгы болдулар. Дүн ортузу чеде бээрге, ам-на арага бар эвес деп бодап турувуста, ол күзел боттанмаан. Хүндүс-ле арага-дарылыг бир херзэ-жен кижилер машиналыг «белет-келдиг» чедип келген болган. Ол арага-дарыны хондур саткан.

Ында кандыг-даа хоойлу-дүрүм сагылга-чурум чок чер бол-

ду. Хадың Танды кожуннуң девискээринге төөгүдөн тура хамааржып келген болгай. Ол хирезинде кожуннуң эрге-чагыргазы чай боорга бо хөлден түвексингеш, ону карак ажыт октапкан хевирлиг. Көрүнер даан: мында бок октаптар чаңгыс-даа контейнер чок, арыгларны бажың база чок, чаңгыс-даа шагдаа, корум-чурум тудар кижилер, экология ажылдакчызы чок мындыг. Бо хөлдү Танды кожун чагыргазы С.Ч.Ондар өске кожуннарга чайгы үеде чок болза арендага бериптер болза эки-дир. Бо хире белең кижикти эдээ-биле дозуп алыр чүвени, көрбээчеп, билбээчеп орап аан.

Пат боорда даң адаарын манап алгаш, Хадыңдан карак ажыт шапкын Улуг-Хем эринче дезиптивис.

Светлана БУРБУ.

Кызыл хоорай.

Квартира айтырыы: тудуунга киржир

Ак-Довурак хоорайда чаагайжыды туттунуп турар бажыңның тудуун үлүүнүң киржилгези-биле акшаландыргаш, ийи, үш өрээлдерлиг квартираларны алыр күзелдиг хамаатылар дараазында адреске кээр: **Ак-Довурак хоорай, Юбилейная кудумчузу, 3, «Туваасбестстрой» ААН-ден барып айтырар.**

АРЫСКАН:

Бойду субурганын тургузарының ачы-дуза марафону

Улуг-Хем кожуннуң Арыскан чурттуг чаңгыс чер-чурттугларывысты, Арысканга өөренип, ажылдап-чурттап чораан бүгү чонувусту мөзү-шынар, амыдырал-чуртталга экижидер ыдыктыг Бойду субурганын Арыскан суурга тургузарының ачы-дуза марафонунга июль 12-де 10.00 шакта идепкейлиг киржирин кыйгырып, чаладывыс.

«Ак-Тал» Көдээ бүдүрүлге кооперативиниң сериязы АС №4451576-4451600 чек дептериниң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Муниципалдыг эт-хөреңги эргелели дыңнадып тур

Кызыл хоорайның мэриязының муниципалдыг эт-хөреңги эргелелиниң комитетинге А.Д.Сүге-Маадыр дараазында адреске турар (чижегел): Кызыл хоорай, Шаонарская кудумчузу, 62 дугаар бажыңның барыын талазында ниити шөлү 1000 дөрбелчин метр чер участогун, хууда чуртталга тудуун чорударына база аңаа ажылгап болгаш санитария-камгалал зоназын тургузарына, ылгап бээриниң дугайында билдиришкенин кириген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук информацияны парлап үндүргөн соонда, 1-ай дургузунда Кызыл хоорайның мэриязының муниципалдыг эт-хөреңги эргелелиниң комитети ук билдиришкени талазы-биле бижимел билдиришкениннерни болгаш удур саналдарны хүлээп алыр.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: юстиция-политика-культура, өөрөдөгө — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, улуттук — 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7820. Чагыт 72. Номерни парлалгаже дужаганы:

график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 В ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле хамыктыг Ортаахы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шыя» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүкээ.

Херечилдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11830, 31730.

ТР-ниң «Тываполитграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинзон-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барыш болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харытпаар.